

Kremnický letopis 1/2016

Úvodné slovo

Milí čitatelia! Prinášame Vám Kremnický letopis 1/2016. Celkovo ide už o 29. číslo tohto časopisu. Podarilo sa nám do neho získať články siahajúce chronologicky od 15. do 20. storočia. Načrieme do problematiky komorských grófov, zoznámime sa s dejinami mesta v 16. a 17. storočí, spolu s Richardom Kafkom sa pozrieme na zavádzanie uhorských (slovenských) úpravarenských technológií v Nórsku (tento článok uverejňujeme in memoriam ako pietnu spomienku na R. Kafku) a zaspomíname si na dobu nedávno minulú v príspevku o žurnalistike v kremnických závodoch. Prajeme Vám príjemné čítanie!

Mgr. Daniel Haas Kianička, PhD., predseda o. z. SOS Kremnica

Obsah

s. 4 - 7, *Ivan Sokol - Daniel Haas Kianička:*

Bol Pavol Modrer v roku 1463 kremnickým komorským grófom?

s. 7 - 18, *Daniel Haas Kianička:*

Dejiny Kremnice na začiatku novoveku
(od tretiny 16. do polovice 17. storočia)

s. 18 - 21, *Richard Kafka:*

Ako sa za pomoci technológie z Kremnice podarilo v 18. storočí
redukovať detskú prácu v nórskech baniach

s. 22 - 30, *Otto Štroffek:*

Z histórie žurnalistiky v Kremnici, 4. časť
Na pôde kremnických závodov

Bol Pavol Modrer v roku 1463 kremnickým komorským grófom?

Ivan Sokol - Daniel Haas Kianička

Pavol Modrer je veľmi zaujímavou postavou nielen kremnických, ale aj širších stredoeurópskych dejín. Jeho priezvisko sa v dobových prameňoch písalo dvoma spôsobmi – Modrer alebo Modrar. V tomto texte bude použitá podoba Modrer, pretože je už zaužívaná v kremnickej odbornej spisbe. V literatúre sa podľa toho, v ktorej krajine bola uverejnená, vyskytujú slovenské, maďarské alebo nemecké podoby mena – Pavol/Pál/Paul Modrer/Modrár. Sú to však len súčasné jazykové varianty, ktoré sa v dobových prameňoch nevyskytujú.

Pavol Modrer, syn kremnického a trnavského mešťana Erharda (Erharta) Modrera († pred 1440), bol v rokoch 1440 a 1441 kremnickým richtárom. V daňovom súpise z rokov 1442/1443 sa Pavol spomína ako vlastník domu na námestí (Modrer). Je pozoruhodné, že prenikol aj do vyššej politiky. Zohral totiž dôležitú úlohu v boji o uhorský trón medzi maloletým Ladislavom Pohrobkom a Vladislavom I. Jagelovským (1440 – 1458). V roku 1441 bolo určené, že ak Ladislavov kapitán Haško poruší uzavreté prímerie, má predstúpiť pred štvorčlenný tribunál. Jeho členom bol práve aj kremnický richtár Pavol Modrer. V prímerí z roku 1447 sa zase spomína, že Ladislavov kapitán Ján Jiskra z Brandýsa má vrátiť viaceré majetky ich pôvodným vlastníkom. Po vydaní hradu Lipovec a pevností Seč a Jasov vojvodovi Imrichovi Pelsőcimu a Pavlovi Modrerovi malo byť Jiskrovi vyplatených 16 000 zlatých, a to práve prostredníctvom Pelsőciho a Modrera. Ďalší mier bol uzavretý v roku 1452, a to priamo v Kremnici. Jeho súčasťou bolo ustanovenie, že Jiskra nemá škodiť Pavlovi Modrerovi, pracujúcemu pre vládu Jána Huňadiho. Počas konfliktu podporoval Modrer kráľa Ladislava Pohrobka (a teda aj jeho kapitána Jána Jiskru). Po smrti Ladislavovho protikandidáta Vladislava I. (1444) začal spolupracovať s vládou neskoršieho uhorského gubernátora Jána Huňadiho, ktorá riadila krajinu v mene maloletého Ladislava. Po smrti Jána Huňadiho v lete roku 1456 sa rozhorlo nepriateľstvo medzi kráľom Ladislavom a Huňadiho synmi Ladislavom a Matejom a ich prívržencami. Súčasťou tohto konfliktu, ako uvidíme nižšie, bol aj Pavol Modrer. Život Pavla Modrera bol bohatý na zaujímavé a dôležité udalosti. Nejasné otázky však zostávajú okolo jeho pôsobenia vo funkcii kremnického komorského grófa. Poďme sa pozrieť, či v roku 1463 (resp. v rokoch 1472 – 1475) skutočne zastával tento post. Pomocou malých fragmentov, tak ako sa nám ich postupne darilo zbierať, sa pokúsime vyriešiť tento problém. Azda sa tak na konci textu objaví ucelený pohľad na postavu Pavla Modrera.

Prečo vlastne vznikla otázka o Modrerovom grófstve v uvedených rokoch? Jednoducho preto, že v základnej odbornej historickej a numizmatickej literatúre (Ma-

tunák, Pohl, Gyöngyössi...) sa už roky uvádza, že Pavol Modrer bol komorským grófom v Kremnici v roku 1463, no archívne pramene hovoria niečo iné. Poďme však pekne poporiadku.

V knihe známeho slovenského historika Pavla Dvořáka *Stopy dávnej minulosti 7 – Slovensko na konci stredoveku* sa na strane 74 uvádza, že Pavol Modrer (v knihe je použitá podoba priezviska Modrar) bol v roku 1457 zajatcom kráľa Ladislava Pohrobka na Budínskom hrade, a to spolu s grófmi Ladislavom i Matejom (neskorším kráľom Matejom Korvínom) a ich ďalšími prívržencami. Po Ladislavovej poprave sa niektorým zo zajatcov podarilo utiecť, Pavol Modrer a gróf Matej však naďalej zostali vo väzení. Kráľ si ich neskôr odviezol so sebou do Viedne. V *Kronike Jána z Turca* (1488) sa o tom píše (s. 580): „V tom istom voze viezli bez pút grófa Mateja, no Pavla Modrera (Modrara) v ťažkých železných okovách, pretože ten mal hojne zlata a kráľ dúfal, že bude môcť od neho vymôcť nesmierne poklady.“ Mimochodom, ako výkupné od neho žiadali až 13 500 zlatých. Kráľ po krátkom pobyte vo Viedni odišiel do Prahy, kde 23. novembra tohože roku zomrel. O tom, kedy sa Pavol Modrer dostal na slobodu, neexistuje doklad. Zrejme sa tak však stalo bezprostredne po panovníkovej smrti. V knihe Pavla Dvořáka je uvedená ešte jedna pozoruhodná informácia (s. 111): „Ešte v roku 1481 sa jasovský prepošť sťažuje, že jeho kostol a kláštor dobyli a premenili ho na pevnosť, ktorú Košičania zbúrali. Stavebný materiál odviezol Kremničan Pavol Modrer a postavil si z neho hrádok.“ V spojitosti s touto citáciou treba ozrejmiť, že kláštor bol dobytý v roku 1458, pričom Modrer začal materiál z neho odvážať zrejme čo najskôr, ako to bolo možné. Znamená to, že v tom čase už teda musel byť Modrer na slobode. To, že bol schopný zo svojich prostriedkov postaviť si vlastný hrádok, je takisto dokladom toho, že bol veľmi bohatým. V Kremnici patril k najsolventnejším mešťanom. Aspoň na okraj poznamenajme, že keď bol v roku 1440 zvolený časťou šľachty za uhorského kráľa Vladislava Jagelovského, zhabal Modrerovcom všetky ich trnavské, resp. i ďalšie majetky. To preto, že podporovali protikráľa Ladislava Pohrobka. Rodina bola neskôr rehabilitovaná, veľmi pravdepodobne po roku 1453, keď sa definitívne ujal moci v krajine kráľ Ladislav. V Trnave im bol vrátený dom na Františkánskej ulici, Kamenný mlyn v extraviláne a ďalšie nehnuteľnosti (V. Rábik).

Pavlovi Modrerovi sa venoval aj známy kremnický historik Michal Matunák, a to v článku *Kremnickí komorskí grófi v rokoch 1328 – 1537*, ktorý vyšiel v roku 1925 v *Sborníku Matice slovenskej* a v roku 1928 na príslušnom mieste jeho slávnej monografie *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Ma-

tunák píše o Modrerovi, že bol bohatým kremnickým mešťanom. Na základe dobovej odbornej literatúry (autori Knauz a Iványi) konštatuje, že bol grófom kremnickej kráľovskej komory, kapitánom hradu Teplica (zrejme Sklené Teplice /?/) a v roku 1462 košickým komorníkom (sic!). Ďalej uvádza, že keď v roku 1446 Ján Jiskra uväznil Jána Peréniho (Perényi), ten, aby sa mohol vykúpiť, záložoval panstvo Veľká Ida za 20 000 zlatých práve Pavlovi Modrerovi. Uvedená dohoda bola aj súčasťou dokumentov týkajúcich sa uzavretia priméria medzi Jánom Jiskrom a Jánom Huňadim (Hunyadi) v roku 1447. Užívanie majetku Veľká Ida potvrdil Modrerovi aj kráľ Ladislav V. Pohrobok, a to v roku 1453. Pavol Modrer požičal viac razy peniaze aj samotnému Jánovi Jiskrovi, ktorý ho vo svojich listoch oslovoval ako „záštitcu a verného priateľa“. Neskôr sa Modrer ako podporovateľ strany Huňadiovcov dostal spolu s Ladislavom Huňadim, ako už bolo spomenuté, do väzenia. Za to ho nový kráľ Matej (Huňadi) Korvín odmietol tým, že mu potvrdil držbu panstva Veľká Ida. Časť tohto panstva mal v rukách Ján Peréni ml. (syn spomenutého Jána Peréniho), ktorý sa oženil s Modrerovou dcérou Margitou. Michal Matunák čerpal pri spisovaní citovaných údajov z diplomatára rodiny Ziči (Zichy) a dobových prác Szerémi-Ermyeiho a Tóth-Szaba. Údaje o držbe Sklených Teplíc a Pavlovom „komorníctve“ v Košiciach v roku 1462 sú vzhľadom na iné skutočnosti otáznе. Bude ich potrebné revidovať, konfrontovať Matunákom citované historické práce s prameňmi.

Naposledy uverejnil stať o Modrerovcoch Daniel Haas Kianička (spoluautor tohto článku), a to v knihe *Kremnica – mesto klenotov* (2015). V osobitnom medailóne pojednal o rodine a jej bohatstve a o životných osudoch Erharda Modrera a jeho syna Pavla (s. 169 – 171). V súpise kremnických komorských grófov za obdobie 1404 – 1537 (s. 188 a 189) doplnil informácie týkajúce sa Pavla Modrera o údaj, že v roku 1463 bol komorským grófom v Kremnici. Ako uvidíme nižšie, nemohlo tomu tak byť. Daniel Haas Kianička prevzal túto informáciu z knihy Michala Matunáka. Na podnet Ivana Sokola (druhého autora tohto textu, venujúceho sa problematike uhorských komorských grófov) sa spoločne pozreli na problém kremnického grófstva Pavla Modrera a dospeli k záveru prezentovanému v nasledujúcich odstavcoch.

Potrebné je začať často citovanými knihami známeho maďarského numizmatika Artura Pohla *Ungarische Goldgulden des Mittelalters 1325 – 1540* (1974) a *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300 – 1540* (1982). Podľa jeho zistení si Pavol Modrer spolu s Augustínom Greniczrom prenajal v roku 1451 od Jána Jiskru košickú komoru (Greniczer bol richtárom Košíc a medzi rokmi 1440 – 1457 riadil razbu mincí v košickej mincovni, pritom používal mincovú značku C – G). Na inom mieste Pohl uvádza, že Ondrej Modrer (Andreas Modrar) bol komorským grófom v Košiciach v roku 1461, a to spolu s

Johannesom Neyzyglerom a mincovou značkou C – A. O Pavlovi Modrerovi ďalej píše, že bol kapitánom hradu Veľká Ida. V Kremnici bol tzv. ringbürgerom (teda bohatým mešťanom bývajúcim na námestí) a majiteľom baní. Vo funkcii kremnického komorského grófa pôsobil v roku 1463. Posledná informácia sa týka Pavlovho zajatia a odvečenia do Rakúska v roku 1457 (*Ungarische Goldgulden...*, s. 41, *Münzzeichen und Meisterzeichen...*, s. 77, 80 a 81).

Z uvedených údajov je dôležité povšimnúť si hlavne to, že sa v nich nespomína iba Pavol Modrer, ale aj Ondrej Modrer. Zaujímavá je informácia o pôsobení Pavla na poste komorského grófa v Košiciach v roku 1451 a o sedem rokov neskôr (1463) v Kremnici. Vráťme sa preto k otázke, či bol Pavol Modrer vskutku kremnickým komorským grófom v roku 1463, respektíve v rokoch 1472 – 1475?

Vo fondoch Maďarského národného archívu sa nachádza viacero zaujímavých listín, publikovaných aj na internete (www.arcanum.hu/en/mol/). Jedna z nich je datovaná je do 29. novembra 1460 a okrem iného je v nej aj formulácia: „na druhej strane Anna, vdova po

Uhorský kráľ Ladislav V. zvaný Pohrobok na miniatúre z Kroniky Jána z Turca z roku 1488, obrázok z *Knihy kráľov...* BA : SPN, 2006.

Pavlovi Modrerovi (v originále Paul Modrar) z Veľkej Idy...“ Iná listina z 15. januára 1461 rieši záležitosti okolo Anninho dedičstva po manželovi. Keďže už v roku 1460 bola Anna Modrerová vdovou, jednoznačne

Kremnický dukát s mincovou značkou K - A (Kremnica - Andreas = Ondrej Modrer, 1463, averz a rverz, kremnické múzeum)

z toho vyplýva, že jej manžel Pavol nemohol byť kremnickým komorským grófom v roku 1463 a už vôbec nie v rokoch 1472 – 1475. V spojitosti s uvedeným sa však objavujú ďalšie otázky.

V knihe Mártona Gyöngyössiho *Középkori magyar forintok* z roku 2005 sa na strane 46 uvádza, že Pavol Modrer bol kremnickým komorským grófom v roku 1463 (čo, ako sme videli, nie je možné) a tiež, že v roku 1461 bol košickým (smolníckym) grófom Ondrej Modrer (v jednom z originálov uvedený ako Andrew Modrar) spolu s Jánom Nezigerom (Neyzyglerom). Pripomeňme si, že túto informáciu priniesol aj Artur Pohl. Ešte sa k nej vrátíme.

V digitalizovanom diplomatári Józsefa Telekiho *Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár. X.* z roku 1853 (www.library.hungaricana.hu) bola publikovaná aj listina datovaná do 13. júna 1451, v ktorej sa píše, že Ján Jiskra prenajal za určitých podmienok na jeden rok mincovňu v Košiciach (spolu so „zmenárňou“, kde sa drahé kovy zamieňali za peniaze) Pavlovi Modrerovi, kapitánovi z Veľkej Idy a Augustínovi Greniczerovi (správne má byť Greniczzer), košickému richtárovi, a to za 5 000 zlatých. Obaja tak boli menovaní za komorských grófov v Košiciach. V listine sa mimochodom popisuje aj to, ako majú vyzeráť nimi razené mince.

Jednoznačne teda Pavol Modrer nebol kremnickým komorským grófom (1463), ale košickým (1451). Tento uzáver potvrdila napokon aj štúdia o richtároch Trnavy od Vladimíra Rábika z Trnavskej univerzity (na internete www.nzr.trnava.sk), ktorú sme objavili ako poslednú. Zacitujme z Rábikovho článku: „Ondrej Modrer (Modrar)... bol synom Pavla Modrera (v roku 1442 kremnického richtára, od tohto roku aj držiteľa panstva Veľká Ida) a vnukom Erharta Modrera, trnavského richtára, ktorý v tejto funkcii pôsobil v roku 1424... Ondrej sa stal hlavným reprezentantom a dedičom modrerovských majetkov (najmä panstva Veľká Ida na východnom Slovensku) po roku 1460, keď jeho otec Pavol zomrel. Ka-

riéra Ondreja Modrera vyvrcholila v roku 1463, keď sa stal kremnickým komorským grófom.“ K Ondrejovi sa v štúdiu viažu aj ďalšie údaje. V roku 1457 je doložený ako člen trnavskej mestskej rady, pričom sa označuje ako šľachtic. Z toho vyplýva, že šľachticom bol už zrejme aj jeho otec Pavol (ako majiteľ panstva Veľká Ida).

Ak to celé zhrnieme, Pavol Modrer bol významnou osobnosťou svojej doby. Počas života zastával aj hodnosť komorského grófa, nie však v Kremnici, ale v Košiciach, a to v rokoch 1451/1452 (údaj z Telekiho diplomátára, vlastne aj Matunák ho nazýva košickým „komorníkom“ – správne má byť komorským grófom, nesprávne však udáva rok 1462 – správne má byť 1451/1452). V Kremnici sa stal komorským grófom až Pavlov syn Ondrej, a to tri roky po otcovej smrti v roku 1463 (dokladajú to vlastne aj mincové značky na vtedy razených minciach: K – A, teda Kremnica – Andreas = Ondrej /Modrer/, Ondrej bol aj košickým komorským grófom, a to v roku 1461). Za zamyslenie stojí, či Pavol nemohol byť kremnickým grófom medzi rokmi 1445 – 1460, kedy je meno tohto grófa neznáme. Ide však o čiru hypotézu, ktorá nemá oporu ani v prameňoch ani v odbornej literatúre. S určitosťou možno povedať, že Pavol bol v Kremnici richtárom. Rámec tohto mesta však významne prerástol, vlastnil veľký hnutelný a nehnuteľný majetok a zohral pomerne významnú úlohu aj v rámci najvyššej domácej politiky.

Použitá literatúra:

- DVOŘÁK, Pavel. *Stopy dávnej minulosti 7. Slovensko na konci stredoveku*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2014.
- THUROCZ, Johannes de. *Chronica Hungarorum 1488. Kronika Jána z Turca* (editor a preklad Július SOPKO). Bratislava : Perfekt, 2014.
- MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928.

- MATUNÁK, Michal. Kremnickí komorskí grófi v rokoch 1328 – 1537. In Sborník Matice slovenskej, sošit 3-4, 1925, s. 97 – 114.

- GYÖNGYÖSSY, Márton. Középkori magyar aranyforintok. Budapest : Magyar nemzeti bank, 2005.

- POHL, Artur. Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325 – 1540). Graz : Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1974.

- POHL, Artur. Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300 – 1540. Graz – Budapest : Akademische Druck- u. Verlagsanstalt – Akadémiai Kiadó, 1982.

- HAAS KIANIČKA, Daniel. Kremnica – mesto klenotov. Encyklopedický sprievodca dejinami mesta. I. zväzok. Od počiatkov do polovice 17. storočia. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2014.

Internetové zdroje:

- RÁBIK VLADIMÍR, Richtári Trnavy v stredoveku VII. (1455 – 1472). Dostupné na internete: www.nzr.trnava.sk/?q=node/463

- TELEKI, József. Hunyadiak kora Magyarországon.

Oklevéltár. X. Pest, 1853 (s. 297 – 301, č. CXLIII, listina z 13. 6. 1451). Dostupné na internete: http://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanyarak_Hunyadiak_kora_Okmanytar_10/?pg=302&layout=s
- www.arcanum.hu/en/mol/ - listiny Maďarského národného archívu: č. DL 88384 (29. 11. 1460) a č. DL 70910 (15. 1. 1461).

Literatúra použitá Michalom Matunákom:

- KNAUZ, Nándor. A Garan-melletti Szent-Benedeki apátság I. Budapest : 1890, s. 135.

- IVÁNYI, Béla. Bártfa szabad király város levéltára, I. kötet. Budapest : Magyar tudományos akadémia, 1910, s. 213.

- TÓTH SZABÓ, Pál. A cseh-husza mozgalom és uralom története Magyarországon. Budapest, 1917, s. 402 – 404.

- SZERÉMI-ERNYEI, József. A Majthényiak és a Felvidék I. Budapest, 1913, s. 407 a 408.

- ZICHY, Ferencz. A Zichy és Vásónkeői gróf Zichy család idős ágának okmánytára, IX. Kötet. Pest : Magyar történelmi társulat, 1899, s. 169 – 171.

Dejiny Kremnice na začiatku novoveku (od tretiny 16. do polovice 17. storočia)

Daniel Haas Kianička

Prelom stredoveku a raného novoveku priniesol v živote uhorskej spoločnosti viaceré zmeny, pričom si ich ľudia ako prelomové, prirodzene, spočiatku nevedomovali, žili kontinuálne ďalej svoje životy. Od roku 1526 (prehratá bitka pri Moháči) začali Uhorsko ohrozovať turecké vojská, ktoré napokon obsadili južnú a centrálnu časť krajiny a ohrozovali aj stredoslovenské banské mestá vrátane Kremnice. Zvyšok štátu začlenili Habsburgovci k rakúskym dedičným a českým krajinám. Na správu tohto veľkého súštitia vytvorili nový, moderný byrokratický aparát s centrálnymi riadenými inštitúciami. Dopad na Kremnicu a banské mestá malo najmä ich podriadenie Dolnorakúskej, neskôr Dvorskej komore ako najvyšším hospodárskym úradom štátu. V Banskej Štiavnici bol zriadený hlavný komorskogrófsky úrad, ktorému podliehala aj kremnická banská a mincová komora. V Kremnici odvtedy sídlil už iba komorský podgróf. Dôležitosť komory bola oslabená, aj keď treba zdôrazniť, že Kremnica si aj v tomto období zachovala centrálnu postavenie pri zámene drahých kovov a ich razbe, a to aj napriek úpadku tunajšieho baníctva. Ďalšou závažnou zmenou bolo šírenie cirkevnej reformácie (po roku 1517), ktoré zasiahlo aj Kremnicu a mesto sa v priebehu niekoľkých rokov úplne evanjelizovalo. Zostalo v ňom minimum katolíkov, boli to predovšetkým zamestnanci kráľovskej komory, ktorí sa stretávali v súkromnej kaplnke v mincovni. V roku

1536 si stredoslovenské banské mestá vytvorili osobitný evanjelický seniorát a v roku 1559 zostavili svoje vlastné vyznanie viery (Confesio Heptapolitana). Napriek tlaku katolíckej cirkevnej vrchnosti zostalo mesto čisto evanjelické až do polovice 17. storočia. V druhej polovici tohto storočia došlo v rámci opisovaných spoločenských súvislostí k ďalším zmenám. Kremnica sa z väčšej časti rekatolizovala, pričom proces sa začal v roku 1649 príchodom františkánov. V oblasti vojenstva sa podarilo z krajiny vytlačiť Osmanov (po roku 1683). Čo sa týka samosprávy a hospodárstva, od poslednej štvrtiny 17. storočia začal štát čoraz výraznejšie zasahovať do kompetencií mesta.

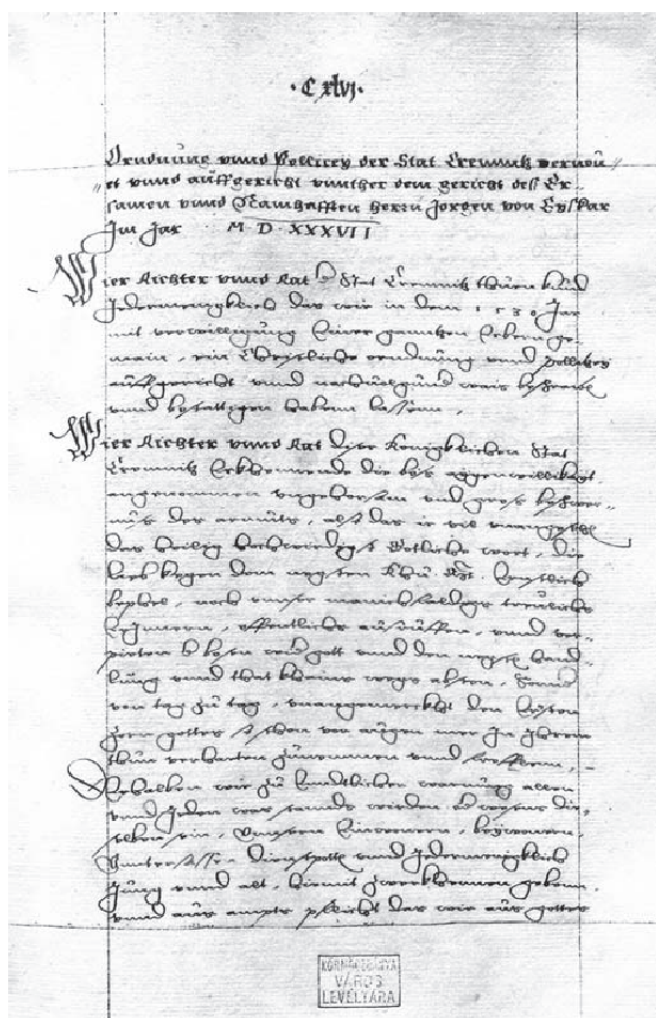
*

Na konci stredoveku došlo v Kremnici k veľkým zmenám aj v oblasti samosprávy. Pôvodnú mestskú radu na čele s richtárom doplnili ďalšie autonómne inštitúcie. Išlo predovšetkým o tzv. volenú obec, ktorá sa začala vytvárať možno už niekedy na konci 15. storočia. Označovala sa v protiklade k (vnútornej) mestskej rade aj ako vonkajšia mestská rada alebo ako pospolitosť tzv. štyriadvadsiatnikov, podľa počtu členov. Prvá písomná zmienka o nej pochádza z roku 1529, na jej čele stál tzv. rečník. Hlavnou úlohou mestskej rady bolo súdnictvo, ako aj starostlivosť o verejný poriadok a bezpečnosť.

Obe rady spoločne spravovali mestský majetok, vyberali a volili zamestnancov mesta a dohliadali na nich. V 16. storočí sa v Kremnici vyprofilovala aj širšia pospolitost mešťanov, ktorá bola zástupkyňou mešťanstva pri styku so samosprávnymi inštitúciami mesta. Na jej čele stál tribún, ktorého od druhého decénia 17. storočia povolávali aj na zasadnutia oboch rád. V tom istom čase richtári začali prizývať na zasadnutia vnútornej mestskej rady vplyvnejších mešťanov. Z nich a uvedenej pospolitosti sa časom vytvoril poradný mestský orgán, tzv. mešťiansky výbor, ktorý mal spočiatku 12 až 20, neskôr 60 a napokon až 100 členov. Označoval sa aj ako veľká obec.

Na čele mestskej kancelárie stál, tak ako v stredoveku, notár. Významným notárom Kremnice druhej polovice 16. storočia bol Leonard Tievesch, rektor tunaj-

Titulná strana kremnického mestského práva z roku 1537, obrázok z knihy *Mestské a banské právo Kremnice* (M. Čelko a M. Paponová)... Košice : Banská agentúra, 2004.

šej latinskej školy (1555), člen mestskej rady a richtár (1574, 1577 a 1581). Od roku 1530 sú známe aj mená podnotárov. Na začiatku 17. storočia mesto zriadilo miesto registrátora, ktorý bol akýmsi protoarchivárom.

Asi v polovici 16. storočia sa Kremnici podarilo úplne dotvoriť erb (doložený na písomnosti z roku 1567). Ako náhrada za pôvodnú postavu svätej Kataríny bolo

v štíte pečatného poľa ponechané polkoleso, ktoré bolo doplnené o anjuovský štátny erb.

V období po roku 1526 Kremnica získala iba niekoľko nových privilégii, pravidelne jej však boli novo potvrdzované staršie výsady. Základnú privilegijnú listinu z roku 1328 konfirmovali z habsburských panovníkov Maximilián II. v roku 1572, Rudolf II. v roku 1578 a Matej II. v roku 1608. Mestu bolo potvrdené napríklad aj právo výlučne súdiť obyvateľstvo vlastným richtárom, oslobodenie od mýtnych a colných poplatkov a hrdelné právo. V rokoch 1539, 1541, 1545 a 1548 Ferdinand I. priznal Kremnici právo na varenie bieleho piva. Pôvodné obyčajové mestské právo bolo písomne kodifikované v roku 1537. Riešilo otázky mravného života, ochrany pred požiarom, hospodárstva, stavebného a finančného dozoru a pod.

Ten, kto sa chcel stať plnoprávnym mešťanom, musel mať manželský pôvod, byť bezúhonný a ženatý. V meste musel vlastniť majetok či už ako ťažiar, obchodník, remeselnícky majster alebo úradník. Prijatí adepti skladali sľub, neskôr osobitnú prísahu. Od roku 1631 sa za prijatie zvykol platiť poplatok.

V 16. storočí sa stali výbercami daní a poplatkov v meste aj vybraní členovia vnútornej a vonkajšej mestskej rady, ktorí ich odovzdávali richtárovi. Pribudli tiež hospodárski úradníci. Predovšetkým z členov volenej obce sa zvykli voliť inšpektori či dozorcovia, ktorí dohliadali na hospodárenie v špitáli, pivovare či na panstve mesta v Turci. Zvýšená finančná agenda si vynútila zriadenie osobitného účtovníckeho miesta. Kráľovské dane sa odvádzali predovšetkým prostredníctvom Zvolenského hradu, preto sa nazývali ako zvolenská daň (napríklad v roku 1548 to bolo asi 200 zlatých).

V 16. storočí sa Kremnici podarilo dobudovať svoje územné panstvo. Získala mútnianske panstvo s dedinami Dolná, Prostredná a Horná Mútna a Čepčín (1520), ako aj hájske panstvo s obcami Háj, Čremošné, Dolná Štubňa s Turčianskymi Teplicami (1532). Obe panstvá ležali v južnom Turci. Napokon v roku 1569 mesto odkúpilo od kremnického komorského podgrófa Wolfganga Rolla lesy od planiny na Kremnickom štíte až po lesy zvolenského hradu.

*

Po roku 1526 začali krajinu vrátane Kremnice ohrozovať rôznorodé vojenské konflikty. Prvým bol boj o uhorský trón medzi Ferdinandom I. Habsburským a sedmohradským vojvodom Jánom Zápoľským. Na začiatku súperenia Kremnica krátky čas lavirovala medzi oboma stranami. Onedlho sa však definitívne priklonila na habsburskú stranu. V septembri 1527 vyslali Kremničania 102 ozbrojených pešiakov na pomoc Ferdinandovu vojsku na Liptove a Považí. V roku 1529 vyslala kráľovná Mária, Ferdinandova sestra, do Kremnice skúseného kapitána Leonarda Hausera, aby tu zorganizoval obranu proti nepriateľom, jednak prívržencom kráľa

Jána Zápoľského, jednak Osmanom. Mesto bolo v tom istom roku rozdelené na vnútorné mesto a štyri štvrte, na ktorých čele stáli tzv. štvrťmajstri (správcovia, veliteľia štvrtí mesta). Štvrte sa delili na menšie desiatinné obvody, ktorým velili desiatnici. Kremnica vyzbrojila v meste 265 a v okolitých obciach 300 mužov. Zaviedla sa aj strážna služba. V roku 1537 sa Kremnica stala miestom mierových rokovaní medzi stranami oboch adeptov na trón, tie však neboli úspešné.

Veľkým nebezpečenstvom pre krajinu boli v 16. a 17. storočí Turci. Väčšie boje s nimi sa začali zvädzať od roku 1552, na začiatku vojny o Sedmohradsko. Práve v tom čase osmanské oddiely začali priamo ohrozovať aj mestá na dnešnom Slovensku. Defenzívne postavenie uhorskej strany sa pokúsil v roku 1562 prelomiť zvolenský kapitán Ján Balaša. S desaťtisícovým vojskom napadol Osmanmi obsadené Sečany, bol však porazený, pričom Turci jeho armádu takmer celú pobili alebo zajali. Kremnica stratila takmer 800 mužov.

Na prelome 16. a 17. storočia sa nepriateľ viackrát priblížil priamo k mestu. V roku 1588 boli na východ od mesta smerom od Badína spozorovaní martalovci (lúpežní tureckí vojaci – Albánci a bosnianski moslimovia). V nasledujúcom roku sa dostali až k tzv. hostincu. V roku 1592 sa v Kremnici uskutočnilo zhromaždenie bankských miest, na ktorom sa dohodli žoldy pre nimi platené vojská. Mestá mali 200 pešiakov, z ktorých 40 malo byť vyslaných do Čerína, 50 do Povrazníka, 10 do Poník, 80 do Očovej a 20 do Buče. Dôkazom toho, že presuny akýchkoľvek vojsk boli pre mestá veľkou záťažou a nebezpečenstvom, je skutočnosť, že keď v roku 1601 zimovali v oblasti Kremnice cisárski Valóni, ktorí mali chrániť domáce obyvateľstvo, narobili v okolí mesta veľké škody a v rámci konfliktu dokonca zabili niekoľkých Kremničianov.

V prvej polovici 17. storočia musela Kremnica čeliť nebezpečenstvu plynúcemu z protihabsburských povstaní uhorskej šľachty. V roku 1605 rabovali bočkajovskí povstalci na mestských majetkoch v Turci, Lúčkach, Kunešove a v Sklenom, a dokonca priamo v meste v Dolnej ulici. Zabili jedného človeka a viacerých odviekli do zajatia. Počas povstania sa k bočkajovcom pridali kremnický evanjelický kazateľ Izák Sartorius. Vo Svätom Kříži (dnes Žiar nad Hronom) sa ich snažil presvedčiť, aby vypálili Kremnicu. Sartoria však napokon zajali a navždy vypovedali z mesta. Povstalcom sa Kremnicu podarilo nakrátko obsadiť koncom roku 1605. V roku 1619 sa dostali stredoslovenské bankské mestá do rúk povstaleckého vojska Gabriela Betlena. Mestá sa vzdali, pretože sa báli, že budú zničené ich bankské diela. V tomto období navštívil Kremnicu aj samotný Betlen, a to 1. septembra 1620, keď jeho pohostenie stálo mesto 334 zlatých a 95 denárov, a 25. apríla 1621. V júni toho roku zložila Kremnica prísahu vernosti cisárovi Ferdinandovi I. Cisárske vojská však v bitke pri Jalnej (2. a 3. júla 1621) utrpeli od betlenovcov a Osmanov porážku a Kremnica sa zas na istý čas mu-

sela podriaďiť povstalcom. Mier medzi oboma stranami bol uzavretý 6. januára 1622, v dôsledku čoho mesto znovu pripadlo panovníkovi. Bankské mestá obsadili vzbúrenci aj počas povstania Juraja I. Rákociho (1644 až 1645). Dobře opevnená Kremnica sa im poddávala len veľmi ťažko. Urobila tak len preto, že sa obávala spustošenia bankských prevádzok. Po uzavretí prímeria v Linci v roku 1645 bankské mestá opätovne zložili prísahu vernosti cisárskej strane.

*

Pokles výnosnosti baní v Kremnici bol badateľný už počas 15. storočia. Za Turzovcov (1498 až 1524) sa tento negatívny trend podarilo na čas spomaliť, potom však znovu začali väčšie problémy (zatápanie baní v hĺbkach, klesanie kovnatosti rudy). Od roku 1530 bola mestská rada nútená vyberať od mešťanov osobitné týždenné príspevky na udržanie prevádzky v baniach. Vďaka záujmu kráľovnej Márie sa čiastočne podarilo prekonať aj túto krízu. Panovníčka medzi rokmi 1528 až 1535 investovala do kremnických baní až 17 000 zlatých, od roku 1527 prispievala aj na razbu Hlbokej dedičnej štôlne. Súkromným ťažiarom sa nedarilo nielen pre vysoké náklady na ťažbu, ale aj pre nízke výkupné ceny drahých kovov, ktoré neodrážali vývoj na finančných trhoch a nezohľadňovali ani stúpanie cien tovarov. Od polovice tridsiatych rokov 16. storočia začala kráľovná preberať do svojich rúk pôvodne voľné zoskupenie rôznorodých ťažiarov a ťažiarstiev zvané Goldkunsthandlung. V roku 1534 sa vyťažilo v tomto podniku 35 kg, v baniach ťažiarov 76 kg tzv. zlatostriebra. Od roku 1548 prevzal stredoslovenské bankské mestá do priamej správy Mária in brat, uhorský kráľ Ferdinand I. Habsburský. Kríza v kremnickom baníctve sa prejavila aj poklesom podielu Kremnice na vydolovaných množstvách drahých kovov v celej stredoslovenskej banskej oblasti. Medzi rokmi 1531 až 1548 sa v Banskej Štiavnici vyťažilo až 73 % všetkého striebra a 43 % zlata, pričom v zlatej Kremnici to bolo už len 32 %.

Na jednej strane štát kremnických bankských podnikateľov, ako bolo uvedené, obmedzoval, na druhej strane mal však záujem aj na ich prosperovaní, preto investoval množstvo peňazí do odvodňovania bankských diel a súkromníkom poskytoval aj pôžičky. Tie v roku 1566 dosiahli výšku 15 740 zlatých. Svoje podniky sa usilovali zachrániť aj samotní ťažiarci a mesto. Do roku 1571 investovali do výstavby vodných diel viac ako 100 000 zlatých (časť z toho si však museli požičať). Napriek opatreniam výnosnosť baní stále klesala. V roku 1556 vyprodukovala celá stredoslovenská oblasť vrátane Liptova, Horehronia a Ponitria 252 kg zlatostriebra, z toho v kremnickom Goldkunsthandlungu 24 kg, teda iba 9,5 % z celkového množstva. Celkový podiel Kremnice bol niečo viac ako 25 %, zatiaľ čo z Banskej Štiavnice to bolo až 50 %. Za roky 1556 až 1558 sa v Kremnici vyťažilo priemerne približne 74 kg zlatostriebra, zatiaľ čo

v roku 1514 to bolo 229 kg čistého zlata. Kremnický Goldkunsthändler (GKH) bol napriek tomu v podstate ziskový. Bolo to preto, že kráľovská komora, ktorej súčasťou bol aj GKH, z vykúpených drahých kovov (za podhodnotenú cenu) razila vo vlastnej réžii mince, ktoré predávala (dávala do obehu) za omnoho vyššie trhové ceny, čo znamená, že komora bola vysoko zisková a mohla sanovať späť GKH. Ten bol po väčšinu času medzi rokmi 1548 až 1591 aktívny. Znevýhodnené bane súkromníkov a mesta boli napriek tomu z času na čas ešte stále v miernom zisku. O dlhodobej hlbokej kríze v kremnickom baníctve možno hovoriť až po roku 1580. Striedavá rentabilnosť bola nahradená veľkou stratovosťou. Bol to dôsledok prudkého nárastu cien všetkých tovarov v krajine, ako aj dôsledok meškania platieb komory (štátu) za dodané drahé kovy. To nútilo súkromných banských podnikateľov požičiavať si peniaze na úroky. Po čase im však veritelia už nechceli požičiavať, pretože komorské platby sa vskutku veľmi dlho omeškávali a dlhy sa im preto nevracali. Obe spomenuté príčiny (pripojili sa k nim aj nepriaznivé prírodné okolnosti) zvyšovali podnikateľom náklady na ťažbu a znižovali ich príjmy. Spočiatku to riešili vzájomným spájaním sa, teda sústreďovaním kapitálu, neskôr však boli nútení postupne bane odpredávať eráru. Štát sa vlastne až v tomto období (okolo roku 1600) začal stávať majoritným vlastníkom baní v Kremnici. Len on mohol rátať s príjmami na základe trhových cien a mal k dispozícii štátny kapitál. V deväťdesiatych rokoch 16. storočia tak prešlo do rúk eráru niekoľko insolventných ťažiarstiev a mestské ťažiarstvo Volle Henne. Medzi rokmi 1582 až 1588 dodal GKH do komory viac ako 210 kg striebra. Nádeje vyplývajúce z koncentrovanej erárnej ťažby sa však nakoniec nenaplnili pretože prvá polovica 17. storočia bola obdobím stavovských povstaní v krajine, ako aj boja s Turkami, čo malo negatívne dopady aj na oblasť baníctva. V 17. storočí sa z oblasti banskoštiavnickej a kremnickej komory zmincovalo priemerne ročne asi len 60 kg zlata. Mierna prosperita bola v Kremnici len medzi rokmi 1612 až 1617. Podľa údajov z roku 1622 mal GKH približne 600 zamestnancov. Išlo teda o pomerne veľký podnik, v ktorom v tom čase pracovala pravdepodobne väčšina kremnického banského robotníctva. Napriek tomu výnosy podniku neboli vysoké. Kremničania aj tak pokračovali v ťažbe. Pracovali s rizikom zadlženia a krachu, pričom väčšinu ich ziskov pohltili späť investície do baní. Vďaka nim však bola kontinuita v kremnickom banskom priemysle zachovaná.

Snahy kráľovského dvora o centralizáciu sa neprejavili iba pri skupovaní baní štátom, ale sa odrazili aj v banskom práve. Kráľ Ferdinand I. už v roku 1549 nariadil Dolnorakúskej komore, aby zostavila pre stredoslovenské banské mestá nový banský poriadok. Podľa neho reprezentantmi kráľovského práva na vlastníctvo kovov nemali byť už mestá, ale erárne inštitúcie – banský súd na čele s banským sudcom, ktorý mal vydávať opráv-

nenia na vyhľadávanie a ťažbu rúd, dozerať na banskú výrobu, podliehať mu mali všetci banskí podnikatelia a mal byť jedinou súdnou vrchnosťou v banských záležitostiach. S tým stredoslovenské banské mestá nesúhlasili. Spor sa podarilo ukončiť až v roku 1570, keď boli k novému poriadku pripojené aj staršie banské práva miest. Tie sa mali v prvom rade riadiť nimi a až potom kráľovskými nariadeniami. Toto kombinované právo vyšlo tlačou ako tzv. Maximiliánov banský poriadok v roku 1573.

Zväz stredoslovenských banských miest, ktorý vznikol ešte v stredoveku, rozvíjal svoje aktivity aj v 16. a prvej polovici 17. storočia. Mestá na zasadnutiach riešili vlastné záležitosti (hospodárske problémy, súdnictvo, banské právo, vojenská obrana), ale aj otázky vysielania delegátov na krajinské snemy. Takisto sa na nich prerokovali rôzne kráľovské a vojenské nariadenia. V čase reformácie to zas boli často náboženské záležitosti, pričom v týchto prípadoch sa na schôdzach zúčastňovali aj duchovní jednotlivých miest. Miestom porád bola predovšetkým Kremnica ako hlavné banské mesto, nezriedka to však boli aj iné mestá. V štatúte zväzu z roku 1619 sa zdôraznila príslušnosť obyvateľov k súdom vlastných miest, od ktorých sa bolo možné odvolať aj k zväzovému súdu.

Osobitné postavenie v meste mala mincovňa a jej zamestnanci. Po smrti kráľa Ľudovíta II. minciari okamžite požiadali nového panovníka Ferdinanda I. o potvrdenie ich starších privilégií, k čomu došlo v roku 1527. V roku 1528 kráľ vyhlásil, že až na nevyhnutné prípady nemajú v uhorských mincovniach pracovať cudzí minciari a mince sa nemajú raziť v inom stredoslovenskom banskom meste ako v Kremnici. Posledné známe minciarske privilégium pochádza z roku 1650. Opätovne ním bol potvrdený zákaz pozývať do krajiny cudzích minciarov a bolo stanovené, že kremnickí minciari si môžu slobodne voľiť mincmajstra, svojho samosprávneho zástupcu.

Kráľ Ferdinand I. získal do svojej správy stredoslovenské banské mestá od svojej sestry Márie aj vďaka niekoľkým proti kráľovnej namiereným opatreniam. Išlo napríklad o umelé udržiavanie nevýhodného kurzu uhorských mincí voči rakúskym, čím sa znižovali Máriine príjmy. To spôsobilo, že sa do zahraničia začali nelegálne vyvážať nezmincované drahé kovy, a viedlo zároveň k istej stagnácii v kremnickej mincovni. Po prevzatí miest Ferdinand okamžite (v roku 1550) prisne zakázal vývoz kovov z krajiny. V uhorských mincovniach sa od roku 1520 razili nehodnotné denáre, čo v krajine spôsobovalo menovú nestabilitu. Jej dôsledky sa začalo dariť odstraňovať po roku 1536. Opäť sa začalo s razbou kvalitných denárov a stanovili sa aj kurzy uhorských mincí k ríšskym. Podľa zákonnej normy z roku 1550 sa uhorské mince mali raziť v takej rýdzosti a váhe ako ríšskonemecké mince. I keď sa uvedené nariadenia nie vždy dodržiavali, v polovici 16. storočia sa situácia v domácom mincovníctve začala stabilizo-

vať. Krízové javy v mincovníctve sa podarilo preklenúť aj vďaka tradičnej kvalite práce kremnických minciarov. Požiadavky veľkoobchodu si vyžiadali razbu nových ťažkých strieborných mincí – toliarov, ktoré sa v Kremnici začali raziť v roku 1553. Vzhľadom na kurzy výmena zahraničných mincí za uhorské prinášala obchodníkom zisky. Na mzdy minciarov to však malo negatívny dopad, pretože na rozdiel od drobných denárov toliarov bolo treba vyrábať menej. Platy minciarov znižovalo aj narastanie cien na trhoch, čím sa určitým spôsobom zvyšovali výkupné ceny drahých kovov. To zvyšovalo náklady komory na výrobu mincí a tým aj tlak nadriadených na minciarov, aby vyprodukovali čo možno najväčšie množstvo obeživa.

Podľa prameňa z roku 1560 pracovalo v mincovni bez vedúcich úradníkov 126 osôb. V rokoch 1564 až 1565 sa v mincovni vyrazilo až 20 miliónov denárov. V roku 1597 sa pre spor s kremnickými minciarmi v otázke zavedenia valcovacích raziacich strojov banskoštiavnický komorský gróf Dávid Haag rozhodol založiť mincovňu v Banskej Štiavnici. Keďže v tom čase poklesla produkcia striebra v banskoštiavnických baniach a Haag novú mincovňu využíval iba na vlastné obohatenie, bola jeho mincovňa zatvorená a kremnická mohla pracovať nehatene ďalej.

V menovej oblasti bol najväčší problém v Uhorsku v sledovanom období výskyt nehodnotných cudzích, najmä poľských mincí v obeh. Uhorské drobné obeživo dosiahlo v polovici 16. storočia pomerne vysokú reálnu hodnotu, preto bolo na bežnom trhu vzácnosťou. Tretina až polovica striebra sa používala na razbu toliarov, ktoré sa ako veľkoobchodné mince vyvážali za hranice. To znamenalo, že domáci trh sa musel dopĺňať menejhodnotnými zahraničnými mincami, ktoré sa v 16. storočí stali dominantnými v uhorskom peňažnom obeh. V sedemdesiatych rokoch 16. storočia sa preto pristúpilo k zníženiu kvality domácich mincí. No namiesto toho, aby sa začali vo väčšom používať na trhoch, v krajine zavládla inflačná kríza. K premyslenej náprave existujúceho stavu sa pristúpilo v roku 1625. Zákonom bol opätovne zakázaný vývoz zlata a striebra z krajiny. Raziť sa mali kvalitné drobné mince. V roku 1627 nastala devalvácia poľských mincí. Ukázalo sa to ako dobré opatrenie, keďže v obehu boli už aj väčšie množstvá domácich mincí. Do konca šesťdesiatych rokov 17. storočia si devalvované obeživo zachovalo stabilitu. Na základe výrobných kníh kremnickej mincovne z prvej polovice 17. storočia si možno urobiť určitú predstavu o počtoch mincí razených v tomto období v Kremnici. V roku 1630 vyprodukovala mincovňa 30 048 500 denárov, toliarov sa v roku 1648 vyrobilo 139 854 kusov.

V Kremnici sa v sledovanom období rozvíjali aj rôzne obchodné aktivity, aj keď boli ovplyvnené tým, že Kremnica bola banským a minciarskym mestom. Pôsobilo tu množstvo súkromných ťažiarov a tunajšia komora vykupovala zlato a striebro z celej stredoslovenskej banskej oblasti (vrátanie Horehronia, Liptova a

Ponitria), čo znamená, že v meste existoval intenzívny obchod s drahými kovmi. V meste okrem toho obchodovali aj mešťania – obchodníci či kramári. Kremnica disponovala trhovým právom od roku 1425. Kupci sa prepracovali aj do mestskej samosprávy. Napríklad v roku 1601 bol členom mestskej rady obchodník Valentín Puff. Kupci v stredoslovenských banských mestách sa postupom času spojili do samostatného kupeckého cechu s centrom v Banskej Bystrici. V polovici 17. storočia dostali spoločné právo obchodovať v celom tzv. hornom či kráľovskom Uhorsku (dnešné územie Slovenska). V meste sa samostatne obchodovalo s vínom a pivom. Právo výčapu sa vzťahovalo najmä na domy na námestí. Podľa mestského práva z roku 1537 nik nesmel kupovať a predávať tovar mimo vnútorného mesta, pretože sa tým podporovalo predražovanie tovaru sedliakmi a ožobračovanie chudoby. Dozerateľ na obchod mali dvaja poverení prisazní. Každý deň mali kontrolovať všetok proviant, ako aj závažia a miery.

Z obdobia 16. až prvej polovice 17. storočia sa z Kremnice nezachovali ucelené zoznamy remeselníkov. Podľa dokumentu z roku 1631 pracovalo v meste 24 mäsiarov, 23 obuvníkov, 11 krajčírov, 7 zámočníkov a 3 garbiari. Tak ako obchodníci aj remeselníci sa vo väčšej miere prepracovali do samosprávnych orgánov mesta. V roku 1551 boli členmi mestskej rady mäsiar Peter Pfaýdl, zlatník (a rytec) Achác Tyndl a mäsiar Egídius Voyth. Každý remeselník v meste (okrem tých čo pracovali pre bane a mincovňu) musel byť členom príslušného cechu. Hospodársky život a vnútorné sociálne a spoločenské vzťahy v cechoch upravovali štatúty. Z roku 1531 sa zachovali štatúty cechu krajčírov, z roku 1554 cechu pekárov a mlynárov, z roku 1555 cechu kováčov, z roku 1570 zjednoteného cechu kamenárov, murárov a tesárov, z roku 1571 cechu remenárov, z roku 1575 znovu potvrdené štatúty cechu krajčírov a obnovené štatúty cechu kožušníkov, z roku 1582 cechu debnárov, z roku 1601 cechu zlatníkov, z roku 1632 obnovené štatúty cechu remenárov a z roku 1650 cechu čižmárov. Existovali aj spoločné cechy združujúce viaceré remeslá. V roku 1579 si tak v Kremnici založili spoločný cech remenári, čalúnnici, zámočníci, mediari, cinári, puškári, nožiari, sklenári, stolári a kolári. Niektorí kremnickí remeselníci vyrábali natoľko kvalitne, že dostávali zákazky aj zo vzdialenejších lokalít, a to často od vysokopostavených osôb. V roku 1622 tak Žigmund Zai povolal viacerých kremnických stolárov na Uhrovecký hrad, aby tam vykonali nemenované práce. V meste existovali aj remeselníci, ktorí pracovali pre výrobné podniky zriadené mestom. Išlo najmä o mestský mlyn a pivovar. Osobitným výrobným odvetvím bola výroba papiera.

*

Prehľad o počte obyvateľov Kremnice a ich etnicite si možno urobiť na základe daňového súpisu z roku 1542. Podľa neho žilo v meste približne 1 855 ľudí. V

rokoch 1442/1443 to bolo okolo 3 500 a v roku 1519 asi 2 000 obyvateľov. Pokles je markantný, za sto rokov došlo v Kremnici približne k 50-percentnému úbytku obyvateľstva. Zapríčinila to jednoznačne recesia v banskom priemysle. Nerentabilnosť výnosov spôsobovala odliv najmä banského robotníctva. V roku 1582 konštatovali stredoslovenské banské mestá, že pre nedostatočné mzdy v baníctve opustilo banské prevádzky v týchto mestách viac ako 2 000 baníkov. Vzhľadom na prehľujúcu sa krízu v baníctve, najmä po roku 1580, nie je pravdepodobné, že by sa v Kremnici do polovice 17. storočia zvýšil počet obyvateľstva, skôr naopak.

Z priezvisk uvedených v súpise z roku 1542 bolo 41 % nemeckých (152), 18 % latinských (68), 18 % slovenských (66), 5 % maďarských (18), 2 % talianskych (6) a 16 % neurčitých (61). Pri predpoklade, že za latinskými menami možno vidieť prevažne Nemcov a potom

16. a prvej polovici 17. storočia existovali v Kremnici medzi obyvateľmi veľké sociálne rozdiely. K najbohatším mešťanom patrili stále ťažiar, ku ktorým sa vo väčšom pridružili solventnejší remeselníci a kupci. Strednú vrstvu dopĺňali menej solventní remeselníci, obchodníci a mestskí hodnostári. Osobitnú skupinu tvorili privilegovaní minciari. K najnižšej sociálnej kategórii prislúchali spauperizovaní remeselníci, robotníci (banskí, hutnícki, námezdní), sluhovia a slúžky, chorí a starí ľudia, ako aj ľudia z okraja spoločnosti (prostitútky, tuláci, žobráci, zločinci atď.). Nižšie zložky boli charakteristické tým, že pracovali v námezdnom pomere. Daňový súpis z roku 1542 dokladá tradičnú majetkovú prevahu mestskej elity nad ostatným obyvateľstvom. Mešťania (členovia mestskej rady a vlastníci domov na námestí) a obyvatelia kráľovského komorského dvora zaplatili spolu daň 198 zlatých a 38 denárov, väčšina

Kremnické hradby s Barbakanom Dolnej brány a Čiernou vežou, foto Matej Plekanec

Slovákov a že ak podobne zadelíme neurčité mená, bola viac ako polovica mesta nemecká (okolo 60 %) a približne jedna tretina slovenská. Tieto dva hlavné elementy dopĺňali Maďari (5 %) a Taliani (2 %). To znamená, že sa oproti 15. storočiu pomery medzi národnosťami v podstate nijak nezmenili. Nemci prevažovali vo vnútornej meste, viac Slovákov ako Nemcov bolo na Jatkách (Plethmarkh), vyrovnané to bolo v Špitálskej ulici. Čo je zaujímavé, obe národnosti nežili oddelene vo svojich štvrtiach, ale boli vzájomne viac či menej premiešané.

Rovnako ako v predchádzajúcich obdobiach aj v

obyvateľstva (žijúceho v predmestiach) daň iba 130 zlatých 75 denárov. Drvivá väčšina ľudí platila daň menej ako 50 denárov, čo naznačuje, že obyvatelia mesta mali v polovici 16. storočia vo veľkej väčšine bližšie k chudobe. Vo všeobecnosti sa uvažuje maximálne o štvrtine obyvateľstva, ktorá disponovala mestskými právami. Nespokojnosť chudobných sa občas prejavila aj navonok. K povstaniam robotníctva a nemajetných došlo v Kremnici napríklad v rokoch 1610, 1611 či 1613. Mesto a kráľovská komora nestáli vždy iba v opozícii k nižším zložkám obyvateľstva, občas sa im do istej miery usilo-

vali aj pomôcť. Stálo za tým dobové náboženské cítenie lásky k blížnemu, snaha zmierniť vznikajúce sociálne problémy (prirodzené i v dôsledku vojen a rebélií) i strach z revolty. Baníci, a zrejme aj minciari, dostávali podporu z tzv. bratskej pokladnice (najstaršia zmienka o nej pochádza z roku 1583).

Spomenutý súpis z roku 1542 poskytuje zaujímavé informácie aj o topografickom členení mesta. Vo vnútornom meste, obohnanom hradbami, s námestím a komorským dvorom sa v súpise uvádza 29 domov, v ktorých bývalo 54 rodín. Predmestia boli rozdelené do ôsmich štvrtí – na juhu to bola Špitálska ulica (Spitalsgasse) s 36 domami a 44 rodinami a Jatky (Plethmarkh) s 25 domami a 27 rodinami, na severe (resp. severozápade a severovýchode) Hundsmarkt („stanovisko banských vozíkov“) s 32 domami a 36 rodinami, Banská ulica (Perggasse) s 33 domami a 46 rodinami a Neustift („nová sídelná poloha“ pri Mestskom hrade) so 47 domami a 49 rodinami a na východe Dlhá ulica (Langgasse, spájajúca Banskú ulicu, resp. Neustift pri Mestskom hrade s dolinou Soler) so 14 domami a 17 rodinami, Zvolenská ulica (Solergasse) so 44 domami a 55 rodinami a Zvolenská dolina (Sohlergrund) s 35 domami a 43 rodinami. Spolu stálo v meste 295 domov, v ktorých bývalo 371 rodín. Priemerný počet rodín na jeden dom bol 1,3, čo poukazuje na rozptýlenejšie osídlenie. Najmestskejšou časťou bolo, prirodzene, vnútorné mesto s priemerom takmer 2 rodiny (1,9) na jeden dom.

Oproti súpisu z roku 1442/1443 nedošlo v Kremnici k výraznejším topografickým zmenám. Jedine štvrť Starý komorský dvor (Im aldem Kammerhoff s 57 domami), o ktorej sa predpokladá, že na jej mieste stála pôvodná osada Cremnychbana, splynula so susednou Banskou ulicou a možno čiastočne aj s Neustiftom. Celkovo síce v Kremnici došlo od rokov 1442/1443 k vzrastu počtu domov (z 250 na 295), počet obyvateľstva sa však znížil až o približne 43 % (z 3 450 na 1 855). To spôsobilo akési povidiečtenie mesta. Archivárka a historička Daniela Marcinová (rod. Lehotská) na základe štúdiá kremnických pozemkových kníh z rokov 1574 až 1677 zistila, že na námestí (vo vnútornom meste) stálo medzi uvedenými rokmi 39 domov, čo je oproti roku 1542 o 10 viac. Ide o pomerne veľký rozdiel, pričom nie je možné presne stanoviť, či išlo o novšie domy, delenie domov prestavbami alebo nepresnosti v súpisoch.

Pôdorysné schémy jednotlivých domov na námestí vznikli ešte v stredoveku. V Kremnici sa renesančné riešenia v čistej podobe nikdy neprejavili. Išlo len o úpravy starších dispozícií domov s tradičnými sieňovými mázhausmi. Bohatá však bola renesančná výzdoba. Išlo o ostenia, portály, klenby s rôznymi pätkami a štukovou dekoráciou, arkádovú chodbu. Tieto detaily boli však natoľko výrazné, že námestie získalo renesančný výzor. Čo sa týka drevených banických domov v predmestiach, tie boli obohatené o otvorené pavlače, ktoré mali svoj vzor v arkádových renesančných lodžiách. Vnútorná dispozícia týchto domov bola oveľa staršia,

prícom pôdorysne nadviazala na najstaršie gotické domy na námestí.

*

Po roku 1517 sa cirkevná reformácia z Nemecka rozšírila aj do Uhorska, obzvlášť do banských miest vrátane Kremnice. Už v roku 1518 zaslal panovník Kremnici nariadenie, aby mestská rada nepripustila predávanie domov schizmatikom. V roku 1522 kázal v Kremnici, Banskej Bystrici i Banskej Štiavnici luteránsky zmýšľajúci kňaz Konrád Cordatus. Po pobyte v Norimbergu opäť pôsobil v Kremnici v roku 1525, a to spolu s bývalým budínskym farárom Jánom Kryslingom. Prvým kremnickým evanjelickým kňazom bol majster Achác Hensl, ktorý prišiel do Kremnice z Bardejova a od apríla 1529 dostával plat. K etablovaniu luteránskej viery prispeli aj Kremničania študujúci na nemeckých univerzitách, najmä vo Wittenbergu (v roku 1530 to bol napríklad Egídius Faber). V roku 1553 sa stal kremnickým nemeckým kaplánom Pavol Niceus. Prišiel z Wittenbergu a je zaujímavé, že ho odporúčal sám slávny nemecký humanista Filip Melanchton. Katolícka vrchnosť neustále pozývala kremnických kňazov na rôzne cirkevné synody, aby ich tlakom prinútila vrátiť sa ku katolíctvu. Mesto i kňazi sa však tomu diplomaticky vyhýbali. Keď arcibiskup Mikuláš Oláh v septembri 1558 zvolal cirkevnú synodu do Kláštora pod Znievom, kňazi banských miest na ňu neprišli. Namiesto toho sa stretli v Kremnici, kde spisali obhajobu svojho vierovyznania. Definitívne znenie vierovyznania (Confesio Heptapolitana) prijali na stretnutí v Banskej Štiavnici o rok neskôr.

Kremnica od roku 1550 nemala oficiálneho farára, iba kazateľov a kaplánov, ktorí vystupovali ako zástupcovia farárov. Po Jánovi Kleinovi (1538 až 1550) sa nasledujúcim farárom stal až v roku 1591 magister Joachim Goltz s platom 3 zlaté týždenne. Keď po Bočkajovom povstaní uhorský snem v roku 1608 potvrdil náboženskú slobodu v krajine, evanjelická cirkev sa rozhodla dobudovať svoju cirkevnú organizáciu. V roku 1610 na evanjelickej synode v Žiline sa rozhodlo o voľbe troch superintendentov (vyšší evanjelický cirkevný hodnostár). Banské mestá sa však zdráhali superintendenta prijať, pretože sa im priečilo byť podriadené farárom z iných miest, alebo dokonca dedín. Súhlasili najprv iba s voľbou seniora (mestá mali vlastný seniorát od roku 1536), napokon však aj s osobitným inšpektorom, ktorým sa stal banskoštiavnický farár a senior Pavol Lencius (Lenz).

Pred polovicou 17. storočia začali byť na Kremnicu vytvárané čoraz silnejšie protireformačné tlaky. Napríklad v roku 1645 sa kremnickí katolíci prvý raz usilovali o navrátenie kostolov (konkrétne špitálskeho kostola). Zlomom pri rekatolizácii Kremnice predstavuje príchod františkánov v roku 1649. Mesto malo proti tomu veľké výhrady, napokon však muselo súhlasiť so stavbou ich

kostola a kláštora (1653), čo bolo ošetrené zákonným článkom parlamentu i súhlasom panovníka Ferdinanda III.

*

Okrem bežných starostí museli ľudia v sledovanom období čeliť aj rôznym prejavom kriminality. Najpočetnejšími zločinmi v ranom novoveku boli v celoeurópskom meradle krádeže. Napríklad v roku 1596 bola mestskou radou obvinená z viacerých krádeží Paßkhalerova dcéra a napokon súdne na veky vyhnaná z mesta. Bol to tvrdý trest, pretože vyhnanci len ťažko získali niekde inde početné zamestnanie. Rozšíreným zločinným fenoménom bolo aj zbojníctvo. V roku 1608 mestská rada odsúdila na smrť zbojníka Mikuláša Pastierika. Na námestí pri pranieri mu stiahli z chrbta tri pásy kože, potom ho vláčili a pred mincovňou, radnicou, Dolnou bránou a špitálom mu žeravými kliešťami trhali kusy mäsa z tela. Napokon ho pri tzv. Wetterkreuzi (svetelnom stĺpe na severnom okraji mesta) vplietli do kola. V roku 1598 bol zas za zbojníctvo odsúdený na smrť Štefan Duško alias Rauscher. Napriek tomu, že s malou bandou lúpil z existenčných dôvodov, dostal trest smrti obesením. Pomerne častými zločinmi boli vraždy a zabitia (tieto boli vykonané neúmyselne v afekte). Bolo ich určite viac, ako je to v súčasnosti, nedosahovali však počet krádeží a zbojníckych káuz. V roku 1604 bola z Kremnice naveky vyhnaná vdova Katarína Schaiderová, pretože nezákonne otehotnela a usmrtila svoje novonarodené dieťa. V roku 1644 boli v Kremnici za smilstvo a vraždu popravení mlynár z Dolnej Štubne a nemenovaný muž z Kremnických Bani.

Trestanie mravnostných deliktov, teda priestupkov proti mravnosti a manželskému poriadku (smilstvo, cudzoložstvo, prostitúcia, kupliarstvo), malo silný náboženský kontext. V roku 1612 dcéra nemeckého kazateľa Krištofa Scholtza porodila v Kremnici nemanželské dieťa. Mesto ju za to potrestala pokutou 15 zlatých. Osobitným druhom deliktov boli zločiny proti náboženskému a cirkevnému poriadku, teda rúhanie, kacírstvo a čarodejníctvo. Hoci bolo čarodejníctvo odsudzované už v stredoveku, hrdelným zločinom sa stalo až v ranom novoveku. Najznámejšia kremnická čarodejnica kauza sa odohrala v septembri roku 1642, zároveň išlo o prvý väčší proces s bosorkou v Kremnici. Jeho obeťou sa stala Dora Struhárová z Ihráča. Dostala sa do sporu s jednou susedou pre oheň, pri ktorom chceli s mužom prať. Ženy boli predvolané pred súd. Dora chcela súdne pojednávanie vyhrať, požiadala preto o pomoc svoju kmotru Knežkovú, ktorá jej poradila, aby si naklonila šťastenu čarovaním s konskou lebkou, dvoma husacími vajcami a kameňmi. Dore priťažilo, že ju množstvo svedkov z Ihráča obvinilo z odobratia mlieka kravám a že pred zhruba tridsiatimi rokmi bola už raz obvinená z bosoráctva. Doru Struhárovú mučili a napokon sťali mečom a potom spolu s uvedenými čarodejnými

predmetmi upálili. V rámci čarodejných káuz boli v Kremnici v skúmanom období odsúdení na smrť dvaja ľudia. To svedčí o tom, že na rozdiel od iných lokalít sa v Kremnici k čarodejníctvu pristupovalo pomerne trpezlivo. K žiadnym monsterprocesom tu nedošlo.

Pre človeka bola veľmi dôležitá dobrá povesť. Jej naštrbenie odsúvalo ľudí na okraj spoločnosti. Urážky na cti sa teda pomerne často riešili pred mestským súdom. V roku 1631 kremnický kaplán Pavol Reidnitz vynadal exulantskému kazateľovi Wolfgangovi Musculovi do šeliem a jeho manželka Musculovej žene do ku.iev. Po zdĺhavom dohadovaní mestská rada napokon obe strany zmierila.

Niektoré kauzy sa týkali majetkových sporov a fenoménu falšovania. Napríklad v roku 1567 zažaloval Pavol Fleschka pred mestskou radou Juraja Webera, že ukradol z mincovne za plný klobúk platničiek na razbu minci a poškodil tak jeho dobrú povesť. Nebola to pravda a Fleschka sa napokon musel Weberovi ospravedlniť. Na to, aby mohla Kremnica trestať previnilcov, potrebovala kata. Ten mučil obžalovaných pri vypočúvaní, vykonával fyzické tresty na odsúdených a popravoval. Od 16. storočia zvykli kati striedavo sídliť v troch hlavných stredoslovenských banských mestách (v Banskej Štiavnici, Banskej Bystrici a v Kremnici), pričom mestá si ich vzájomne požičiavali. Kremnica bola sídlom kata napríklad v roku 1640, keď ju Banskoštiavničania požiadali o jeho vyslanie do Banskej Štiavnice.

*

V 16. a prvej polovici 17. storočia mesto žilo čulým kultúrnym životom. V prameňoch z tohto obdobia sú doložené tri zbierky obrazov – Wolfgang Roll (1589) mal vo vlastníctve 12 obrazov od nizozemských autorov (stredne veľká zbierka), Martin Adler (1598) 7 obrazov (malá zbierka), Abrahám Eisker (1601) 19 obrazov (stredne veľká zbierka). Obrazy možno rozdeliť na diela s cirkevnou a svetskou tematikou. V meštianskych zbierkach bývali aj rezbárske, sochárske a medailérske práce, ako aj artefakty ľudového umenia (známe vkladáčky vo fľašiach). Dodnes zachovaným výnimočným výtvarným dielom z Kremnice je obraz Vizia proroka Ezechiela o konci sveta zo začiatku 17. storočia. Ide o kvalitné dielo z obdobia okolo roku 1600, ktoré nieslo znaky medzinárodného manierizmu a vymykalo sa z ostatnej domácej produkcie. Typickým pre Kremnicu bolo umenie medailérstva. Nielenže tu tvorba medailí začala (v rámci celého Uhorska), ale dosiahla aj európsku úroveň. Za zakladateľa kremnického medailérstva sa považuje Krištof Füssel (hlavný rytec kremnickej mincovne, prvý raz písomne doložený v roku 1536). Tvoril najmä biblické medaily, známych je aj niekoľko jeho portrétnych medailérskeho dielok. Postavy na jeho medailách živo gestikulujú, pričom obraz dopĺňa bohatá renesančná ornamentika. Füsslov nástupca Lukáš Richter zdokonalil jeho dielo a jeho portrétnu medailu

Výrez z obrazu Klaňanie pastierov z konca 16. storočia, kremnické múzeum, foto Filip Lašut

sa radia k najkrajším európskym renesančným medailám. Ďalšími renesančnými medailérmi boli Abrahám Eisker a Joachim Elsholtz. Za prechodnú neskororenesančnú tvorbu s prvkami manierizmu možno označiť tvorbu Michala Socka. Po jeho smrti v roku 1615 sa stal hlavným rytcom mincovne a medailérom Daniel Haller z Augsburgu. Známa je najmä jeho medaila komorského radcu Vincenta Muschingera, na ktorej reverze je

prvý raz použitý motív svätého Juraja, ktorý sa neskôr stal veľmi populárnym. Pred polovicou 17. storočia pôsobili v Kremnici ešte medailéri Daniel Haller mladší, Wilhelm Hörll a Ján (Hans) Guet, známy portrétnymi medailami kráľa Ferdinanda II., jeho manželky Eleonóry a kráľa Ferdinanda III.

Priestor pre výtvarné aktivity poskytovala aj architektúra. Najtypickejšie kremnické renesančné dielo

predstavuje tzv. zelená izba v palácovom objekte, kde dnes sídli knižnica a galéria. Jej valená klenba je renesančne rozdelená kazetovaním s vkladnými ružicami. Celá maľba má čistú italizujúcu jasnosť. Z remeselníkov tvorili zaujímavé umelecké diela napríklad zlatníci, rezbári či výrobcovia organov.

Dôležité miesto v živote obyvateľov mesta zohrávala aj hudba. Domácich trubačov, organistov či študentov – huslistov pozývali hrať aj mimo Kremnice, a to dokonca na šľachtické oslavy a slávnosti. Okrem hrania na organe prevládala v Kremnici aj výroba organov. K najznámejším kremnickým organistom a organárom patrila Matej Burian, ktorý v roku 1574 vyrobil malý organ (regál) pre vacovského biskupa Zachariáša Mošóciho a v sedemdesiatych rokoch 16. storočia vystavoval aj veľký kvalitný organ pre farský kostol v Kremnici. Jeho syn Hieroným bol takisto organistom a výrobcom organov. V rokoch 1599 a 1600 na podnet neskoršieho palatína Juraja Turza dokončil organ v bytčianskom kostole. Ďalší organár Martin Stirbitz vyhotovil v rokoch 1613 a 1614 organ pre kremnický hradný kostol, v roku 1618 opravoval organy v Nitre.

Dôležitými hudobníkmi boli aj trubači. V roku 1577 vydala Kremnica trubačovi Jánovi Piberovi osvedčenie, že sa dobre vyučil trubačstvu u majstra Jakuba Heuera v Kremnici. Náplň práce trubačov (či inak turnerov) bližšie približuje inštrukcia pre trubačského majstra Blöckla z roku 1601. Podľa nej mal strážiť mesto na veži, odtrubovať hodiny, bubnovať na obed, večer a o polnoci, trúbiť pri faráni baníkov a hrať s ostatnými hudobníkmi na chóre v kostole. Hrať mohol aj na meninových oslavách popredných mešťanov.

Inventár hudobníka mesta z roku 1599 dokazuje, že v Kremnici bola spevácka prax na vysokej úrovni. Medzi skladbami sa napríklad menuje aj viacvokálne dielo známeho franko-flámskeho renesančného skladateľa Josquina Despreza. O hudbe na kremnickej mestskej škole nás informujú rôzne školské poriadky a konštitúcie (zákony). Podľa poriadku z roku 1603 požadoval rektor Ján (Hans) Sturm, aby boli do školy prijímaní takí žiaci, ktorí majú nadanie na spev, pretože ten patrí k ich povinnostiam, a to nielen v škole, ale aj v kostoloch a na pohreboch. Podľa školských zákonov zostavených rektorom Matejom Rakšánim v roku 1649 sa študenti mali učiť chorálový (jednohlasný) i figurálny spev (viachlasný spev s inštrumentálnym sprievodom).

Ďalšími prejavmi kultúry bolo školstvo, divadelníctvo a literatúra. Pôvodná stredoveká farská škola v Kremnici sa začala pretvárať na školu stredoškolského typu niekedy na prelome 15. a 16. storočia. V roku 1499 sa tunajší učiteľ Gašpar tituluje ako školský rektor. Školu financovalo mesto a vyberalo aj učiteľov, často významných pedagógov zo zahraničia. Na správu školstva boli vytvorené tzv. scholarcháty na čele s farármi. Prvým pravidelne plateným rektorom bol v roku 1527 Štefan Einsetzer. Kremnickými rektormi boli mnohí vzdelaní a rozhladení jedinci. Medzi rokmi 1551

až 1553 zastával túto funkciu výborný filológ a básnik Ján Sommer. Jeho nástupca Markus Fritsche bol pred príchodom do Kremnice vychovávateľom šľachtických synov na dvore kráľa Ferdinanda I. V roku 1555 sa stal rektorom Leonard Tiesch, vynikajúci štylista a neskôr aj diplomat a richtár mesta. Rektor Ján Sturm v roku 1603 vypracoval 16-článkové školské zákony, za rektorstva Petra Leonhardiho (1611 až 1633) došlo k rozšíreniu počtu pedagogického zboru i študentstva, rektor Ján Buringer (1640 až 1644), vychádzajúc z metód nemeckého didaktika Wolfganga Ratkeho, sa do vyučovacieho procesu pokúsil zaviesť prvky pedagogického realizmu. Najvýznamnejším pedagógom vo vymedzenom období bol šľachtic Matej Rakšáni (1644 až 1665). Zostavil nový učebný poriadok a spísal zoznam potrebných učebníc. Podľa poriadku bola kremnická škola úplným kolégiom s piatimi triedami, v rámci ktorých sa spolu študovalo deväť rokov. V roku 1649 Rakšáni zostavili nové školské zákony. Za jeho pôsobenia sa v škole obnovili filozofické a teologické dišputy. Kremnica finančne podporovala absolventov školy na ich štúdiách na zahraničných univerzitách.

Zo skúmaného obdobia existujú aj doklady na hranie divadla v Kremnici. V roku 1534 je v prameňoch doložená starozákonná hra o Zuzane. V 16. a 17. storočí je divadelníctvo v Kremnici spojené predovšetkým s existenciou mestskej latinskej školy. Študenti hrávali anticke diela i dramatizované biblické námety, ktoré prezentovali aj verejnosti. V roku 1557 dostal učiteľ školy z mestskej pokladnice 1 zlatý a 50 denárov za zinscenovanie hry Komédia o Zuzane.

Kremnica je úzko spätá s menami niekoľkých humanistických spisovateľov. Okolo roku 1510 sa tu narodil Pavol Rubigall. Študoval na univerzite vo Wittenbergu a neskôr bol diplomatom a ťažiarom v Banskej Štiavnici. Je autorom lyricko-epických básní motivovaných najmä obranou vlasti proti Turkom. Medzi rokmi 1590 až 1595 pôsobil v Kremnici ako notár Izák Abrahamides-Hrochoťský, absolvent univerzít v Prahe (1581) a v Lipsku (1582). Spolupodieľal sa na vydaní slovenského prekladu Lutherovho katechizmu, je autorom tlačenej pohrebnej kázne za palatínom Jurajom Turzom i ďalší rukopisných kázni. Juraj Tesák-Mošovský zas v Kremnici študoval na mestskej latinskej škole. Pôsobil v Čechách, celkovo sa od neho zachovalo 38 českých a latinských spisov. Boli to náboženské traktáty, úvahy, kázne a príležitostné veršované práce, ktoré vyšli samostatne aj v zborníkoch. Absolventom kremnickej školy (od 1591) bol aj Ján Bocatius, humanistický básnik, diplomat a historik, ktorý získal titul vavrínom ovenčeného cisárskeho básnika (poeta laureatus caesareus). Mesto Kremnica podporovalo literárnu činnosť tak, že finančne prispievalo mladíkom na štúdium na univerzitách a vyplácalo odmeny študentom, učencom a spisovateľom, ktorí mu dedikovali svoje diela. V roku 1637 tak dalo odmenu 26 zlatých a 60 denárov známemu kežmarskému astronómovi a vydavateľovi kalendárov

Dávidovi Frölichovi za nový kalendár na rok 1638.

Dôsledkom rozšírenia sa vzdelania za humanizmu a renesancie bolo aj budovanie meštianskych knižníc. V období medzi rokmi 1571 až 1649 sa v Kremnici spomína 27 súkromných knižníc, ktoré patrili remeselníkom, inteligencii, mestskej elite a komorským úradníkom. V meste sú doložené tiež kníhkupectvá a kníhviazačstvá. V druhej polovici 16. storočia bol kremnickým kníhkupecom a kníhviazačom Ezaiáš Nemehiáš Fabricius.

*

Každodenný život obyvateľov mesta mal rôznorodú podobu. O odev, stravovaní a bývaní v období 16. a prvej polovice 17. storočia v Kremnici nás informujú predovšetkým zachované testamenty. V piatich preskúmaných testamentoch (1517, 1540, 1548, 1550, 1579) zo 16. storočia sa zo súčastí oblečenia spomínajú sukne, kabáty, košele, zástery, spodná bielizeň, pokrývky hlavy, nákrčníky a opasky. Typický mužský odev sa skladal z nohavíc, košiel, náprsníkov, kabátcov, klobúkov či baretov a čižiem, resp. topánok. Ženy zas nosili sukne, košele, náprsníky, kabátce, čepce a čižmy, resp. topánky. Honosnosť odevu závisela od príslušnosti jednotlivca k určitej sociálnej vrstve.

Varenie podľa receptov dokladajú kuchárske knihy, ktoré boli súčasťami meštianskych knižníc. Z testamentov a pozostalostných súpisov je do určitej miery známy kuchynský a stolový riad. Jedla sa hydina, teľacina, divina, zajačina, baranina, rôzne vtáčstvo, jarabice, ryby a bravčovina. Z obilia piekli pekári chlieb a žemle. Ďalej to boli vajcia, maslo, strukoviny a ovocie. Pilo sa dosť vína, piva, ale aj medovina. Vo vyšších kruhoch sa konzumovali aj niektoré lahôdky ako pomaranče.

Domy na námestí mali vstupné haly (mázhausy), kde mali mešťania výčapy, alebo sa tam stretávali s verejnosťou. Vo vedľajších alebo zadných traktach boli komory a kuchyne, prípadne bývanie pre služobníctvo. Poschodia slúžili ako obytné priestory pre majiteľa a rodinu. Nie je vylúčené, že už v opisovanom období sa domy delili na viaceré priestory určené osobitne na bývanie, spanie, stolovanie a vykonávanie hygieny. Údaje o zariadení domácností nám opäť poskytujú testamenty. Vo viacerých závetoch zo 16. storočia sa spomínajú truhlice (aj fládrované), stoly (s obrusmi), posteľe, ko-

berce (napríklad norimberský a turecký) či svietniky. K posteliám patrila posteľná bielizeň – vankúše, periny, plachty a perie do perín a vankúšov.

Človek sa v minulosti rodil do istých sociálnych súvislostí. Mal vzťahy k okoliu (k susedom, predstaveným v zamestnaní, cirkvi a pod.) a prirodzene aj k svojej rodine, pričom nešlo o malú rodinu v dnešnom slova zmysle, ale rozvetvenejšie príbuzenstvo a všetkých obyvateľov domu (služobníctvo, podnájomníkov). V rámci vzťahov k okoliu bol človek nútený potvrdzovať svoj sociálny status a obhajovať svoju česť. Osobné a intímne vzťahy boli viac na očiach a v porovnaní so súčasnosťou podliehali väčšej spoločenskej kontrole.

Dôležité miesto v živote človeka zastávala hygiena. Súčasťou domácností bývali vyhradené miesta na vykonávanie hygienických potrieb, teda kúpeľne. Dôkladná hygienická očista sa však vykonávala viac vo verejných kúpeľoch. Tie mesto prenajímalo súkromníkom. V roku 1560 mestská rada povolila felčiarovi a holičovi Jurajovi Weinzirlovi vystavať vo Zvolenskej doline nové kúpele, keďže tie pôvodné zhoreli počas veľkého požiaru mesta. Pre hygienu bola dôležitá tečúca voda. Jej prívod do Kremnice zabezpečovali dva vodovody (z Turčeka a zo Zvolenskej doliny), označené v mestskom práve z roku 1537 ako klenoty mesta.

Takisto ako dnes aj v minulosti mali ľudia voľný čas. V období 16. a 17. storočia sa ním myslel čas, ktorým mohol človek voľne disponovať po skončení práce a pred spánkom. Časť svojho mimopracovného času trávil ľudia na verejnosti. Išlo predovšetkým o cirkevné sviatky (Vianoce, Nový rok, sviatok Troch kráľov, Hromnice, Veľkú noc, Turíce, sviatky svätcov atď.) i ďalšie udalosti ovplyvnené náboženskými a zvykovými cyklami (fašiangy, žatva a pod.). Pravidelnými verejnými podujatiami boli trhy, jarmoky,

richtárske voľby, rôzne cechové či spolkové slávnosti (strelecký spolok), verbovanie regrútov do vojska a obzvlášť významné návštevy. Z panovníkov navštívil Kremnicu Ferdinand I. Habsburský (1528) či povstalecký kráľ Gabriel Betlen (1620, 1621 a 1624). Počas Betlenovej návštevy v roku 1620 sa skonzumovalo až 284 funtov (1 funt = 0,4 kg) hovädzieho mäsa. Prostredníctvom verejných aktivít získavali niektoré úkony na jednej strane legitimitu, na druhej strane tak spoločnosť kontrolovala samu seba.

Lukáš Richter (Kremnica), Vianočná medaila, 1565, reverzná strana s výjavom Narodenia, foto Matej Plekanec

V rámci voľného času sa mešťania venovali aj fyzickým aktivitám. Napríklad v mestskom práve z roku 1537 sa hovorí, že ľudia majú v nedeľu navštevovať bohoslužby a nechodiť na Vogelhübel (Vtáčí vrch nad kopcom Revolta smerom na sever od mesta) alebo niekde inde. To dokazuje, že už vtom čase ľudia podnikali akési výlety do prírody. Určitý čas trávili mešťania aj vo svojich záhradách. Strelbe a fyzickej zdatnosti sa venovali v streleckom spolku doloženom už v roku 1554.

K typickým kratochvíľam raného novoveku patrilo hodovanie spojené s hudbou a tancom. Vieme o tom jednak vďaka priamym písomným dôkazom, jednak vďaka rôznym nariadeniam, ktoré zakazovali hostiny a nadmerné popíjanie. Časť osláv sa odohrávala v súkromí. Boli to rôzne životné jubileá, narodeniny, meniny, oslavy získania nejakého úradu či titulu a do istej miery aj krsty, svadby a pohrebné hostiny. V Kremnici

sa hrávali aj rôzne hry, často spájané s hodovaním. V prameňoch sa spomínajú karty, kocky a šachy, škála hrávaných hier však bola určite pestrejšia.

Život ľudí v období 16. a prvej polovice 17. storočia mal, ako sme videli, mnohoraké formy. Ak chceme nahliadnuť do existencie človeka v minulosti, musíme si uvedomiť, že tá mala svoj politický rozmer (jedinec ovplyvňovala komunita, do ktorej sa narodil a ktorá prijímala isté politické rozhodnutia), hospodárske súvislosti týkajúce sa zamestnania a obživy, nezanedbateľný náboženský charakter, prírodný a urbanistický rámec, ako aj kultúrne a každodenné podoby. Človeka ovplyvňovalo prostredie a spoločnosť, v ktorých žil, no v živote sa prejavovala aj jeho vlastná mentalita. Až na priesečníku všetkých uvedených charakteristík je možné ako-tak pochopiť a precítiť bytie človeka a spoločnosti v tom-ktorom historickom období.

Ako sa za pomoci technológie z Kremnice podarilo v 18. storočí redukovať detskú prácu v nórskejších baniach

Richard Kafka

Tento príspevok uverejňujeme ako pietnu spomienku na Ing. Richarda Kafku, zameraného technológa a historika, ktorý nás nečakane opustil 14. augusta roku 2015. Narodil sa v roku 1937 v Kokave nad Rimavicou. Absolvoval Priemyselnú školu chemickú v Banskej Štiavnici a Hutnícku fakultu Vysokej školy technickej v Košiciach. Po štúdiách sa zamestnal v Závode SNP v Žiari nad Hronom, kde zastával viacero riadiacich pozícií až po post technického riaditeľa. V závode sa podieľal na modernizácii a ekologizácii výroby hliníka. Výsledky svojich objavov a bádani prezentoval v odborných časopisoch (z histórie hutníctva napríklad o hute v Sklených Tepliciach či o hámri v Rimavici). Stal sa spoluautorom piatich autorských osvedčení a dvoch prihlášok vynálezov.

Ako historik sa zaoberal dejinami hutníctva, baníctva, históriou mesta Žiar nad Hronom, ako aj celej Žiarскеj kotliny. Popri rôznych článkoch napísal monografiu Mosty na sever (o dejinách spolupráce medzi banskými a hutníckymi odborníkmi z Uhorska /Slovenska/ a Nórska) a autorsky sa podieľal na vydaní monografií Z dejín výroby hliníka na Slovensku, Sklárne v Malohonte a Dejiny hutníctva na Slovensku. Zvlášť spolupracoval aj s našim občianskym združením a viackrát publikoval svoje texty na stránkach časopisu Kremnický letopis – Mikovíniho výrobná schéma na rafináciu zlata, Vyrábala sa v kremnickej mincovni platina?, Dramatické ukončenie rafinácie zlata a striebra na Slovensku /v Kremnici/ a predkladaný príspevok Ako sa za pomoci technológie z Kremnice podarilo v 18. storočí redukovať detskú prácu v nórskejších baniach.

redakcia

V osemnástom storočí sa baníctvo, hutníctvo a technológia výroby zliatin z farebných kovov s následným razením mincí dostali v Rakúskej monarchii (aj s Uhorskom a dnešným Slovenskom) skutočne na špičkovú úroveň, najmä vďaka rozvoju technológií v stredoslovenských banských mestách. Ak by sme chceli posúdiť technickú úroveň z európskeho hľadiska, bolo to najvýznamnejšie centrum farebnej metalurgie nielen v Európe, ale s určitým nadsadením aj vo svete. Technický obdiv prejavovali cestovatelia z celej Európy, ja sa zameriam hlavne na cestovateľov zo severských krajín Nórska, Švédska a Dánska. Do Kremnice cestovali najmä banícki a hutnícki odborníci, resp. bádatelia, ako sa im v tých časoch hovorilo, a o svojich cestách zanechali veľmi cenné informácie. Napríklad švédsky odborník J. J. Ferber uvádza, že v najvýznamnejšom roku 1690 bolo z kremnickej kráľovskej huty dodané pre kráľovskú pokladnicu vo Viedni asi 625 kilogramov zlata a 16 150 kilogramov striebra, samozrejme vo vyrazených minciach. Okrem toho dodávali tieto vzácne kovy aj súkromné ťažiarске spoločnosti. V nasledujúcich rokoch síce začala kovnosť vytážených rúd klesať, ale sústredenie banskej a hutníckej činnosti do kráľovskej huty sa dosahovali stále lepšie výťažky, a tak aj napriek zníženiu kovnosti v rudách ešte v polovici 18. storočia odchádzalo do kráľovskej pokladnice každý rok 455 kilogramov zlata a 14 300 kilogramov striebra. Pravidelné spojenie s Viedňou zabezpečené prostredníctvom ozbrojeného sprievodu, takzvané „silberfuhranlage“, malo stále čo odvážať.

Na nasledujúcich riadkoch sa zameriam na činnosť bádateľov z Nórska, ktoré v tých časoch patrilo do Dán-

skeho kráľovstva. Návštevníci z tejto krajiny – podľa denníkov z ciest zachovaných v Oslo – prichádzali do Kremnice od roku 1650 a prinášali si sem svoje rudy na pokusné spracovanie v kremnickej kráľovskej hute. Kremnickí hutníci im ich promptne spracovávali tak, že hostia z Nórska boli spokojní. Je pozoruhodné, aké podrobné zápisky z ich ciest sa zachovali. Veľa správ sa pôvodne dochovalo v knižnici Kongsberského banského seminára, v súčasnosti v Národnej knižnici a Národnom archíve v Oslo. Aj v mojom osobnom archíve sa nachádzajú tri kópie správ nórskeho bádateľa, žiaľ, nenašiel som prekladateľov do slovenčiny. V nórskom meste Kongsberg začínala banícka činnosť v roku 1623 a už v roku 1650 sa z tohto mesta uskutočnila návšteva do banských miest horného Uhorska, teda dnešného Slovenska. Vedúcimi osobnosťami cesty boli Brostrup Gedde a Johannes Barth. O tejto návšteve je známe, že si do nórskeho Kongsbergu najala a vzala so sebou kremnických alebo štiavnických odborníkov. Podľa uvedeného denníka to boli Daniel von Hellenbach a Heinrich Sigismund Hassius. Vieme teda ich mená, ale nemáme v tomto prípade dostatok informácií o ich činnosti v tejto krajine. Menovaný vedúci cesty B. Gedde bol po návrate z nášho kraja vymenovaný za najvyššieho banského úradníka v Nórsku a J. Barth nastúpil za riaditeľa baní v Kongsbergu.

V rokoch 1765 až 1766 navštívil našu krajinu významný nórsky bádateľ Jørgen Hiort a musel byť „poriadne fascinovaný“ úrovňou technológie, ktorú tu videl. Postupne navštívil všetky významné banícke lokality ako Banskú Štiavnicu, Kremnicu, Banskú Bystricu, Spišskú Novú Ves, Smolník, Markušovce. V Banskej Štiavnici oslávil príchod nového roku 1766. Zatiaľ čo sa v Nórsku strieborná ruda spracovávala ručnou separáciou, v kremnickej hute to už bola mechanizovaná technológia, takzvané uhorské spracovanie rudy v stupách (stupy boli drviace a triediace zariadenia). Významný slovenský historik Jozef Vozár nazval tieto zariadenia „slovenské stupy“. Keď spomenutý nórsky bádateľ videl v Kremnici túto technológiu pracovať, jeho prvý odhad bol, že jej zavedením v Nórsku by sa ušetrilo 850 pracovníkov. V tom čase sa v Nórsku aj napriek nesúhlasu zdravotníkov plne využívala detská práca, pričom najviac zamestnaných detí bolo 7-ročných, ale nórski historici zdokumentovali, že pracovali

aj 5 – 6-roční chlapci. Detská práca sa využívala aj keď sa vedelo o negatívnom ovplyvňovaní vývinu detí.

Spomínaný nórsky bádateľ J. Hiort sa v roku 1766 vrátil z cesty po Uhorsku do nórskeho Kongsbergu spolu s kremnickým odborníkom na spracovanie zlato-strieborných rúd Ferdinandom Tomaschetzom, aby tam zaviedol kremnickú technológiu. Okrem toho priniesol do Nórska veľké množstvo najrôznejších poznatkov o baníckych a hutníckych technológiách, ako aj o organizácii práce. V správe sa uvádzajú napríklad aj platy pracovníkov od riaditeľa úradu až po obyčajného banského úradníka – Nicolai Jaquin mal ročný plat 2 000 zlatých a 300 zlatých boli ostatné finančné náklady, obyčajný banský úradník mal plat 260 – 300 zlatých ročne.

Najcennejším poznatkom bola pravdepodobne technológia drvenia rúd pomocou stúp poháňaných vodnou energiou, veď v Kongsbergu bol v rokoch 1660 – 1690 vybudovaný systém nádrží na zachytávanie povrchovej vody. Napadá mi, či tieto stavby neboli aj tu vybudované po vzore štiavnických nádrží. Veď nórski experti podrobne študovali naše baníctvo už v rokoch 1651 – 1652 a mali v Nórsku už aj spomínaných expertov D. von Hellenbacha a H. S. Hassiusa.

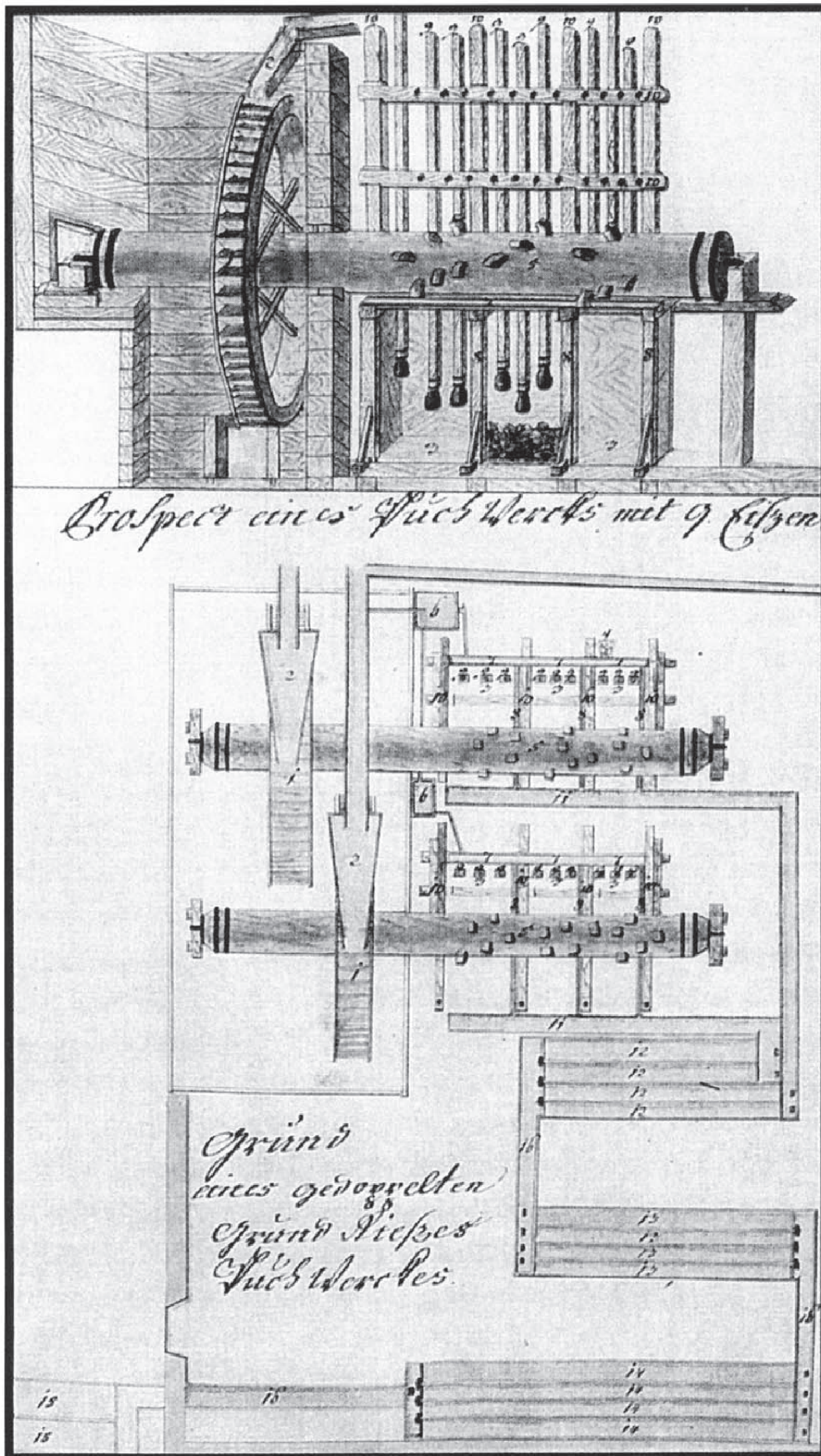
Pre Ferdinanda Tomascheta začínala v rokoch 1766, 1767 a 1768 úmorná práca zavádzania kremnickej stupovej technológie, ale novú technológiu sa mu ani po niekoľkých neúspešných pokusoch nepodarilo zaviesť, najmä pre odpor miestnych odborníkov. Nakoniec sa musel po troch

rokoch z Nórska vrátiť domov. J. Hiort hodnotil toto obdobie, v ktorom bol dosiahnutý evidentný neúspech, ako retardovaný vývoj. O svojom predchodcovi vo funkcii riaditeľa Hlavného banského úradu napísal, že bol príliš závistlivý a nedočkavý v snahe získať všetky zásluhy pre seba. S takýmto postojom vydržal podľa J. Hiorta až do svojej smrti a F. Tomaschetz sa musel vrátiť do Kremnice ako neúspešný expert.

O šesť rokov neskôr, v roku 1771, sa stal riaditeľom Hlavného banského úradu Jørgen Hiort. V tom čase bolo v Kongsbergu v prevádzke 80 baní, pričom v nich v podzemí i na povrchu pracovalo 4 200 pracovníkov pri produkcii 3 – 6 ton striebra ročne. Bane však mali stále ekonomické problémy, a tak nový riaditeľ znova pozval Ferdinanda Tomascheta do Kongsbergu. Nórska vláda mu v tomto prípade umožnila pobyt aj s rodi-

Podobizeň nórskeho bádateľa Jørgena Hiorta
zo zbierok Nórskeho banského múzea,
obrázok z knihy Richarda Kafku
Mosty na sever z roku 2003

Uhorské stupy - podobné dal postaviť J. Hiort v nórskom Konsbergu, obrázok z knihy Richarda Kafku Mosty na sever z roku 2003

nou a kvalifikovaným pomocníkom, ktorý mu pri práci, teda zavádzaní novej technológie, asistoval. Tentoraz bol pobyt F. Tomaschetzta veľmi úspešný, metóda bola zavedená a od roku 1776 bolo všetkých 16 zariadení prerobených na kremnický spôsob, navyše bolo uvedených do chodu ďalších 8 stúp. Celá veľmi úspešná akcia znamenala veľké zníženie pracovného personálu, čo umožnilo zdvihnúť vekový limit pre zamestnávanie detí, ktorý sa zvýšil na 12 rokov. Uskutočnil sa jedinečný sociálny prevrat, keď už nebolo potrebné zamestnávať 6- až 7-ročné deti. Ťažko si vieme predstaviť, akú prácu mohli vykonávať tieto deti a čo všetko zakúsili.

O úspešnom kremnickom expertovi sa v našom regióne veľa nevedelo a pravdupovediac ani dnes veľa nevieme. Predsa sa však o ňom podarilo nájsť niekoľko zmienok v Ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici pani Mgr. Elene Kašiarovej, bývalej riaditeľke menovaného archívu. Ostatné spomínané informácie pochádzajú z archívov v Nórsku.

V spisoch Ústredného banského archívu je niekoľko záznamov o riešení rôznych problémov. V spojitosti s Ferdinandom Tomaschetzom vznikol celý rad zápisov v tzv. Sessions-protokole HKG, teda Hlavného komorskogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici. Jeden z Tomaschetzových „prípadov“ sa začal intenzívne rozvíjať a vyšetrovať v máji roku 1765. Zápisy zo zasadnutí sú veľmi časté a zdá sa, že vedenie sa tomuto prípadu venovalo veľmi intenzívne. Nachádzajú sa tu záznamy z 2., 13., 15. a 20. mája a všetky riešia jeden problém – odvolanie Ferdinanda Tomaschetzta, banského dozorcú a Jakuba Frintha, premývača rudy, z funkcií kvôli falšovaniu skúšok pyritového rmutu (používa sa tu pojem pyritový rmut, ide o koncentrát zlatonosných rúd). V tomto prípade je dôležitejšia podstata, ako F. Tomaschetz so svojím premývačom rúd falšoval svoje vzorky pred ich výkupom. „Do kopy pyritového rmutu zamiešavali odpad z premývania zlata takým spôsobom, aby sa dostal do dvoch korýtok, z ktorých sa brala vzorka na skúšku obsahu rudy pred výkupom alebo odvezením do huty. Takto zmanipulovaná vzorka vykazovala 5 a pol lóta (96,48 g) zlata, zatiaľ čo opakovaná vzorka z nefalšovanej hmoty obsahovala len 3 kventíky (13,155 g) zlata“. No tak to bol ozaj poriadny rozdiel, ktorým si dvaja obvinení chceli priliepať. Rozhodnutie banského súdu bolo nekompromisné: „...zákaz zamestnať F. Tomaschetzta v erárnych baniach, stupách a hutách, ale tiež v banských ťažiarstvách v celej stredoslovenskej oblasti.“ Pôvodné rozhodnutie bolo ešte oveľa tvrdšie, mali zakázané pracovať v celej oblasti Hlavného komorskogrófskeho úradu B. Štiavnica, a tak sa zákaz týkal oveľa širšej oblasti v Uhorsku. Banský súd v B. Štiavnici zmiernil napokon trest len na stredoslovenské banské mestá, a to so zdôvodnením, že keďže bol čin v zárodku odhalený 2. mája 1765 a 11. mája 1765 sa už ním zaoberal Banský súd, nevznikla erára žiadna škoda.

Ferdinand Tomaschetz veľmi ľutoval chybu, ktorú urobil a prosil o omilostenie a umožnenie pracovať s

tým, že nevie uživiť svoju manželku a deti. V septembri mu HKG zamietol aj žiadosť o zakúpenie „kasne“ na prevážanie rudy a nepovolil mu vykonávanie práce rudného povozníka. Prihovárал sa za neho na HKG aj Johann Georg Lassab, banský podnikateľ (v roku 1766 kupoval tzv. jozefštólnianske bane v Krebsbachu), ktorý ho označil za veľkého priateľa, no HKG bol neoblomný a od svojho rozhodnutia neustúpil.

Nakoniec sa Ferdinand Tomaschetz obrátil na Banský súd v Banskej Štiavnici, aby mu bol vydaný pas do Nórska a Dánska, že pôjde tam vyskúšať šťastie. Jeho žiadosti bolo vyhovené a súd mu vydal pas 30. mája 1766 s podmienkou, že tam musel obšírne a presne popísať, akého činu sa dopustil, teda dôvody zbavenia pracovného miesta a zákaz zamestnania sa v stredoslovenskej banskej oblasti. Tým sa mu otvorila cesta do Nórska, ale o výsledkoch jeho práce, teda expertízy, som už písal v predchádzajúcom odstavci, a tak sa vlastne príbeh uzatvára.

*

Také boli osudy jedného z banských odborníkov z Kremnice, ktorý preslávil našu oblasť na severe Európy. Zavedenie kremnickej technológie spôsobilo v Nórsku nemalú sociálnu zmenu týkajúcu sa zamestnávania detí pri baniach v nórskom Kongsbergu.

Pramene:

- Slovenský národný archív – špecializované pracovisko Slovenský banský archív, fond Hlavný komorskogrófsky úrad, Ordinaria, č. sp. 1064/1765 (10. jún 1765), č. sp. 1197/1765 (11. júl 1765), č. sp. 1862/1765 (4. november 1765), č. sp. 1086/1766 (13. jún 1766), fond Banský súd Banská Štiavnica, inv. č. 169 (protokol z roku 1765).

- Deichmanske bibliotek, Oslo, Deichmans manuskript-samling Fol. 34 (kópia uložená u R. Kafku, Žiar nad Hronom).

Literatúra:

- BJÖRN, Ivar Berg. Travels and Transfer of Knowledge Following the Education at the Mining Seminar in Kongsberg Norway (1757 – 1814). In SCHLEIFF, Hartmut – KONEČNÝ, Peter (ed.). Staat, Bergbau und Bergakademie: Montanexperten im 18. und frühen 19. Jahrhundert. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, s. 63 – 74.

- KAFKA, Richard. Mosty na sever (z histórie slovensko-nórskej spolupráce vo vede a technike). Banská Bystrica : Enterprise, 2003.

Z dejín žurnalistiky v Kremnici, 4. časť Na pôde kremnických závodov Otto Štroffek

V Štátnej mincovni

Základy závodnej tlače – novín s pôsobnosťou v rámci závodu, podniku, respektíve vyššej hospodárskej jednotky – možno v Kremnici spájať až s obdobia po Februári 1948. Hoci Štátna mincovňa patrila k najstarším priemyselným podnikom dokonca v širších stredoeurópskych reláciách, nemala v predchádzajúcom období vlastný tlačový orgán, aj keď jej k tomu zrejme nechýbalo potrebné zázemie. (1) Politický impulz k zakladaniu závodných periodík vychádzal z uznesenia Ústrednej rady odborov o vydávaní podnikovej a závodnej tlače z 18. 9. 1948 a zakrátko nastal jej výrazný rozmach. (2) Presnejšieho usmernenia sa dostalo závodnej tlači v roku 1952, odkedy sa začali na vydávaní spolupodieľať popri doterajších závodných výboroch ROH aj závodné organizácie KSS a Československý sväz mládeže (ČSM) spolu s vedením závodu. (3) Keďže úroveň závodnej tlače bývala nezriedka veľmi nízka, došlo v roku 1954 k vydavateľsko-organizačným zmenám. Závodné noviny a časopisy ďalej vychádzali len v závodoch s viac ako 1 500 zamestnancami a so zabezpečením dvojtýždňovej periodicity. Dovtedy išlo najmä o mesačníky s odberom minimálne 800 výtlačkov, takže v nasledujúcom roku sa ich počet ustálil na stovke titulov. Neskorší trend, najmä od 70. rokov, smeroval od závodnej tlače k celopodnikovým novinám, čo podrobne rozpracovával Štatút novín a časopisov štátnych hospodárskych organizácií, vydaný Slovenským úradom pre tlač a informácie (1976). (4)

Minciar, závodný časopis zamestnancov Štátnej mincovne začal vychádzať v roku 1949. V tomto I. ročníku vyšli 3 čísla, ktoré sa, žiaľ, nezachovali. V mesačnej periodicite a vo formáte 21 x 30 cm ho vydávala Závodná skupina ROH Štátnej mincovne. Ako zodpovedný redaktor je uvedený Ján Dobias, tlačila ho Neografia Martin. V II. ročníku vyšli len dve čísla (4 a 5) po 8 stranách nadväzujúce na číslovanie prvého ročníka. Posledné 5. číslo vyšlo 15. 12. 1950. (5)

Číslo 4 z II. ročníka začína úvodníkom tajomníka Závodnej rady Stanislava Šterbu (6) „Náš závod víťazne bojuje za trvalý svetový mier“ s podtitulkom „Závod Štátnej mincovne závodom úderníckym“, v ktorom spája údernícke hnutie socialistických pracovných záväzkov s podporou „obrancov mieru“ proti „dolárovým fašistom – zotročovateľom národov“. Ďalej obsahuje celostranový materiál o mincovni ako úderníckom závode, v inom článku pripomína „svetový význam VOSR“, prináša záväzok k úderníckemu hnutiu (Pračko) aj socialistickú súťaž medzi razičmi (pod skratkou

Št. – Šterba). Hlavná dvojstrana obsahuje fotografické portréty úderníkov, nasledujú „Správy z okresného aktívu odborovej rady“ (Grosmann), „Prehľad tohtoročnej činnosti ČSM“ (V. Žiarny – J. Zaľko). Potom nasledujú rubriky „Kultúra“ (informácie o knihách), „Zdravotný poradca“, „Dopisy“ (od čitateľov), „Telovýchova“ (o minciarskych športových aktivitách, M. Horský) a ďalšie drobné správy. (7)

Posledné číslo Minciara vyšlo s portrétom riaditeľa mincovne Ing. Jána Horáka na titulnej strane a s básnicou zdravicou k jeho životnému jubileu od Arpáda Juriša. Hlavnú tému však tvorilo blahoželanie prezidenta Klementa Gottwalda (k 100% zastúpeniu úderníckeho hnutia v závode) v článku „Uznanie prezidenta naša najväčšia odmena“. Boli tu aj ďalšie politické príspevky: „Zo života našej KSS“ (S. Šterba), „Výchova mladých odborárov“ (Zaľko), pokračovanie predstavovania najvýznamnejších úderníkov doplnené o zmienené rubriky „Dopisy“, „Zdravotná poradňa“ a „Telovýchova“ (P. G., S. P.), krátke správy z kultúry a spoločenského života „Týždeň dobrej knihy u nás“ (A. Juriš), „Naše hasičstvo zasadlo“ (Malach), menšie správy spracoval S. Šterba a pseudonym F. M. (8)

Ilustračnú stránku Minciara (okrem kresby hlavičky doplnenej o averz jednorunovej mince) tvorili fotografie, okrem portrétov najmä objektov závodu, dielní a výrobných zariadení, a to vcelku na dobrej úrovni, k čomu prispela aj kvalitnejšia tlač a tvrdá obálka. Minciar ako časopis výrobného závodu z prelomu 40. a 50. rokov bol v intenciách svojej doby tlačou zapojenou do pofebruárovej budovateľskej eufórie s prepolitizovaným obsahom, kde vecno-informačnú zložku prevyšovala zložka ideologická.

Názvom i základným zameraním, no v modifikovaných podmienkach, naň nadväzoval Minciar, tematická príloha okresných novín pre pracujúcich n. p. Štátna mincovňa, nositeľ Radu práce v Kremnici, ako uvádza záhlavie. Prvýkrát vyšiel v č. 4, XV. ročníka v Žiari socializmu (január 1974), ako č. 1 chybné uvádzaného II. ročníka vo formáte okresných novín 46 x 31 cm, od IX. ročníka vo formáte 50,5 x 36cm. Vychádzal 6-krát ročne, v 70. rokoch väčšinou len 5 krát. Od č. 1, IV. ročníka prinášal na 2. strane redakčný dodatok s uvedením, že tematickú dvojstranu z príspevkov pracovníkov Štátnej mincovne Kremnica redakčne pripravujú Jozef Mensatoris, ktorého od č. 4, XII. ročníka nahradil Ľudovít Varchulík, a šéfredaktor Žiari socializmu Ladislav Šedivok. Ako príloha okresných novín vychádzal Minciar pod vlastnou hlavičkou so samostatnými editorskými údajmi.

Jeho základnou charakteristikou bola špecifickosť závodnej tlače prednostne určenej pracovníkom Štátnej mincovne s dominanciou vnútropodnikových informácií. Formálne vychádzanie v kontexte okresných novín malo dvojaký význam – okruh potenciálnych čitateľov ďaleko presahoval bežnú závodnú tlač, z čoho zároveň možno usudzovať, že v očiach zamestnancov tým získal na príťažlivosti vychádzajúcej z širšie koncipovanej medializácie.

Užšie tematické jadro tvoril hospodársky život mincovne s jej osobitným, možno povedať exkluzívnym postavením v rámci československých výrobných podnikov, konkrétnejšie v strojárskom zoskupení Praga Union. Ekonomické snaženie a od neho sa odvíjajúci spoločenský život podniku bol neodmysliteľne rámčovaný danosťou socialistickej spoločnosti s jej oficiálnou

penze ideologického balastu však príloha približovala spektrum konkrétnych činností odborovej organizácie (odmeňovanie, jubileá a oceňovanie pracovníkov, rekreačné sociálne aktivity). Pokiaľ ide o politické témy, možno sa tu stretnúť aj s agitáciou k voľbám do národných výborov, pripomínaním rôznych výročí a sviatkov. Z politického kontextu vychádzali aj všetky hlavné (úvodné) príspevky riaditeľa Ing. Alexandra Tenkela, analyzujúce alebo sumárne bilancujúce stav podniku. Pravidelné miesto tu mali najrôznejšie záväzky, súťaže kolektívov, kádrová politika, politicko-agitačné materiály, či už rôzne vyhlásenia a uznesenia stranických a vládnych orgánov, alebo osobné príspevky ako „Oslavy narodenín V. I. Lenina“, „Zvyšujeme úroveň propagácie a agitácie“, „Realizujeme uznesenia strany“, „Stranická výchova a ideologický boj“ a iné. Výnimočne aj

Kremnická mincovňa, obrázok z knihy Ladislava Rozmana Kremnica z roku 1978

ideológiou. Táto súbežná prepojenosť sa konkrétne prejavovala tým, že prakticky ani v jednom čísle nechýbali politické príspevky. Odborná tematika zahŕňala hlavne špecifiká výroby a jej prezentáciu (medaily, mince, odznaky, doplnkové výrobky), investičné zámery respektíve ich realizáciu (napr. výstavba novej mincovne), vývoj a uplatnenie nových technológií, problematiku výrobného programu, energetiky surovín, zlepšovateľstva, ekonomické postavenie podniku. Značná časť príspevkov sa venovala aj odborom, samozrejme, v neprotirečivom vzťahu k zamestnávateľovi. Popri povinnom

so stanoviskom k zahranično-politickým udalostiam, napr. odsúdenie Číny za vojenský konflikt s Vietnamom („Pripájame sa k protestu“). (9)

Minciari, našťastie, nezostali len pri tomto. Najmä od konca 70. rokov tu dostávali priestor aj kultúrne a športové príspevky, čím príloha dostala ráz pestrejšieho novinového bloku. Kultúrno-osvetové materiály sa týkali spolupráce so Strednou umelecko-priemyslovou školou v Kremnici (ku ktorej mala mincovňa patronátne vzťah), výstav a činnosti Múzea mincí a medailí, medailérskych sympózií, výročí mesta, vlastného vý-

tvorného oddelenia, kultúrno-spoločenských podujatí, podnikového archívu, sporadicky histórie mincovne a mesta, no možno tu naďabiť aj na drobné beletristické práce Ľuda Tatrana (poviedky, historizujúce fikcie ap.). Noviny pravidelne informovali o významných návštevách, napr. federálneho ministra financií L. Léra, predsedu vlády SSR Petra Colotku, prvého tajomníka ÚV KSS Jozefa Lenárta, predsedu Zväzu výtvarných umelcov Mongolska, riaditeľa pražskej Národnej galérie Jana Kotalíka. Ďalej sa venovali vlastnému učňovskému dorastu, pionierom, ženám, dôchodcom.

Zo žurnalistických prejavov tu majú zastúpenie referát, interview, noticka, správa, rozšírená správa, reportáž, poznámka, rozbor.

Tvorcami prílohy boli až na výnimky pracovníci mincovne, predovšetkým vedenie, technicko-hospodárski pracovníci a rôzni funkcionári. Okrem spomenutého riaditeľa pracovník výtvarného oddelenia Jozef Mensatoris píšuci o doraste, aktivitách Zväzu československo-sovietskeho priateľstva (ZČSSP), odbojárskych témach, ojedinele o II. svetovej vojne, pripravoval aj všetky rozhovory (s vedúcimi pracovníkmi, umelcami, návštevami ap.). Vedúci plánovač Miroslav Veselovský sa venoval najmä všeobecným hospodárskym otázkam, bilancovaniu a rozborom, sporadicky aj spoločenským témam. Užším výrobným problémom a aktuálnym otázkam podnikového života zase Vladimír Sekereš, ktorý prinášal aj športové spravodajstvo, ba uverejnil aj cestovnú reportáž. Vedúci rozvoja Ing. Juraj Bruner prispieval článkami z oblasti nových technológií a výpočtovej techniky. Tejto problematike sa čiastočne venoval aj Martin Bialek, sprostredkujúci aj spravodajstvo z podnikovej pobočky Slovenskej vedeco-technickej spoločnosti. Obchodný námestník Ing. Gejza Chlapovič písal o raziacej technike, výrobných programoch, ekonomike obchodu a uverejnil niekoľko biografických portrétov významných rytcov a medailérov. Obchodné veci, prezentácia nových výrobkov, ale aj politicky poplatná tematika dominovali v článkoch neskoršieho obchodného námestníka JUDr. Jozefa Salaya. Ideologicky zameranými materiálmi prispievali najmä predsedovia Celozávodného výboru KSS Karol Hogh, neskôr Jozef Krištof, potom vedúca agitačného strediska Drahomíra Hoghová, Ivan Bala, Ľudovít Varchulík, sporadicky tiež riaditeľka SUPŠ Valéria Salayová. Ekonomickými témami sa zaoberali aj námestníci Ing. Emil Rapčík a Ing. Ľudmila Kapustová, výroba sa venoval tiež Ing. Jozef Ďurian. Častejšie prispievali: Alžbeta Makovníková (sociálna tematika, BSP, ZČSSP), Ján Makovník (zo života mladých), k odborárskym veciam sa opakovane vracal tajomník ZV ROH Ladislav Karrach, Vojtech Torma (kádrové otázky, družobné styky), Ing. Marián Paučo (racionalizačné opatrenia, otázky výroby), sociálnou sférou a personálnymi témami aj M. Sekerešová a PhDr. Katarína Zoričáková, o športe písali Milan Chromý, Vojtech Žiarny (10), Štefan Kuzmín, Ján Rosenzweig, sporadicky Miroslav

Rónai. Nepravidelne sa tu objavili mená Anton Markoš, Kamil Bezák, Vladimír Sabol, Ján Búchal, Ing. Ján Malach, Adela Neuschlová, Geraldína Borgulová, Rudolf Oswald, Ing. Ivan Králik a ďalší. Počet tých, ktorí prispeli len príležitostne, ojedinele, možno odhadnúť na niekoľko desiatok.

V 80. rokoch pribudlo viac príspevkov kultúrneho a osvetového zamerania, najmä z pera vlastných zamestnancov – známeho kremnického publicistu Ľuda Tatrana (uverejňoval aj humoristické črty a poznámky ku kultúrnym akciám) a PhDr. Petra Zoričáka, vedúceho podnikového archívu, ale aj „cezpoľných“, napr. riaditeľa školy pre sluchovo postihnutú mládež Juraja Fajčíka, riaditeľa gymnázia Júliusa Bugára, riaditeľa múzea RNDr. Ladislava Jasenáka a pracovníka múzea PhDr. Gejzu Trginu. Možno sa tu stretnúť aj s článkami s historickou tematikou, napr. „SNP a Štátna mincovňa“ od archivára Miloslava Khuna (11), „Naša mincovňa v r. 1918“ od Ing. Jaromíra Lehotského (12), „Začiatky československého mincovníctva“ od P. Zoričáka (13), ojedinele so spomienkami vojnových pamätníkov „Zo spomienok účastníka SNP“ od Antona Žabku. (14)

Nesignované príspevky nebývali až také časté, zato sa tu bežne vyskytovali pseudonymy, najmä pri menších článkoch a drobných správach, najčastejšie: at, Aj, SŠ, JM, mv, šb, VS, jr, -rch-, mch, me, (jt). Nechýbalo ani korporatívne autorstvo organizácií, útvarov a podobne: výbor SZM, ZO SZŽ, ZV ROH, KPÚ, dielenský výbor KSS, riaditeľstvo SUPŠ a ďalšie.

Tematická príloha nemala vyprofilovanejšiu štruktúru rubriek, nepravidelne to boli „Naši jubilanti“ a „Jubilanti“ (galéria zaslúžilých pracovníkov), „Rôzne“ (drobné správy), „Zaujímavosti“ (z podnikového života), „Zo života mladých“, pravidelnejšie boli športovo-spravodajské „Športová rubrika Minciara“ a „Náš šport“.

Ilustrácie tvorili okrem grafiky hlavičky (bývala často farebná – červená, zelená, žltá, oranžová) fotosnímky širokého zastúpenia (objekty závodu, stavba nových hál, interiéry jednotlivých pracovísk, výrobky, technologické zariadenia, portréty pracovníkov, ale aj zábery mesta, historické dobové zábery, momentky z podnikového života ako manifestácie, zasadania, oslavy, brigádnická výpomoc družobným poľnohospodárom). Reprodukčná úroveň fotografií bola dosť nízka, nižšia ako v Minciari z r. 1950, zlepšila sa až s kvalitnejšou tlačou od IX. ročníka. Autormi fotografií boli Štefan Pajerský, od polovice 80. rokov aj Marián Kupka, ojedinele Jozef Kán.

Posledné číslo v sledovanom období 6, XVII. ročníka (december 1989) bolo aj jediným zastúpením periodickej tlače tvorenej v Kremnici v meniacich sa pomeroch demontáže komunistického režimu. Vyznačuje sa výrazne nadpriemerným zastúpením politických príspevkov. Prvej strane dominuje podpora požiadaviek hnutia VPN „Hlásime sa k obnove“ s podtitulkom „Minciari stoja pevne za zdravými silami spoločnosti“. Úvodník riaditeľa A. Tenkela „Spojme svoje sily“ zase informuje o zrušení ústavného článku č. 4 o vedú-

cej úlohe KSC vo vzťahu k podniku (vykázanie činnosti KSS mimo pracovný čas a podnik, zabratie priestorov a majetku Ľudových milícií, zánik kontrolnej funkcie strany voči vedeniu podniku). Podporu prebiehajúcim zmenám vyjadrila aj celozávodná organizácia SZM v stanovisku „Uznávame len demokratické riešenie úloh“. Nemlčala ale ani Závodná organizácia KSS, príspevok Ľ. Varchulíka „Užitočný dialóg“ s podtitulom „Čo na to komunisti a nepartajní“ približuje priebeh všeplenárnej schôdze ZO KSS, kde sa na rozdiel od predchádzajúcich „umŕtvených“ všeplenáriek oslobodzujúco diskutovalo. Celkovú atmosféru v podniku dokresľuje článok Ľ. Tatranu „Pozornejšie počúvať robotnícky hlas“ s podtitulom „Hra na slepú babu“, v ktorom prízvukuje, že: „... už nasledujúci štrajk mal veľký úspech hoci niektorí minciarski funkcionári robili všetko možné, aby sa ho ľudia nezúčastnili.“ (15)

Minciár – tematická príloha okresných novín bola prílohovou podnikovou tlačou naviazanou na okresné noviny ako politické periodikum v podmienkach totalitnej spoločnosti. Jeho konkrétna náplň v politických príspevkoch však už nevykazovala na ostrie noža hnanú ideologizáciu, vlastnú závodným novinám a časopisom v doktrínarských 50. rokoch. Na tomto pozadí plnil aj informačno-osvetovú funkciu vo svojich radoch a medzi ďalšími recipientmi okresných novín. (16)

V Rudných baniach

Prvou závodnou tlačou na pôde podniku Rudné bane, riaditeľstvo B. Bystrica, bol mesačník Štiavnický baník, vychádzajúci v 50. rokoch v B. Štiavnici, ktorý však zanikol pre nedostatok čitateľov. (17) Nahradil ho Život baníka, podnikový časopis Rudných baní, n. p. Banská Bystrica, ktorý začal vychádzať v januári 1960 v B. Bystrici ako mesačník vo formáte 43 x 31cm. Od č. 10, I. ročníka ako podnikový časopis Rudných baní, n. p. Kremnica, keď tu vyšlo už aj č. 9 (16. 9.). Prechod redakcie do Kremnice súvisel s premiestnením podnikového riaditeľstva do tohto mesta. Od č. 9, III. ročníka 2-krát mesačne vo formáte 43 x 29cm, od č. 21, III. ročníka vo formáte 46 x 31cm, od č. 1, V. ročníka opäť 1-krát mesačne. Vydávali ho ZO KSS, ZV ROH a ZO ČSM spolu s vedením podniku. Zodpovedným redaktorom bol Václav Vojík spolu s redakčnou radou podnikového riaditeľstva a za spolupráce závodných redaktorských rád. Redaktorom bol Juraj Grellneth, ktorý prevzal od č. 1, II. ročníka zodpovedné redaktorstvo. Tlačila ho Tlačiareň SNP v Martine, krajský závod v B. Bystrici. (18)

Editorická bilancia jednotlivých ročníkov:

ročník	rok	poč. čísel	poč. strán
I.	1960	12	4
II.	1961	22	4
III.	1962	27	2-4
IV.	1963	22	2-4

V.	1964	13	4
VI.	1965	13	4-8
VII.	1966	12	4
VIII.	1967	4	4

Základný obsah Života baníka bol daný charakterom podnikovej tlače v konkrétnych podmienkach rudného baníctva s povinným podielom propagácie politického systému a jeho ideológie. Očakávania spojené s novým periodikom sprostredkováva redakčný úvodník 1. čísla „Na šťastnú cestu...“, kde sa uvádza: „Náš podnikový časopis bude spĺňať základnú podmienku pre vydávanie podnikového časopisu, nakoľko bude viac čitateľov z radov zamestnancov celého podniku“. Tvorený bol na báze dopisovateľov, bez profesionálneho redaktora. Ako uviedol J. Grellneth, zostavoval ho popri svojej práci hlavného energetika podniku. (19) Prispievali doň najmä technicko-hospodárski pracovníci podnikového riaditeľstva a výrobných závodov. Ich aktivita celkom nezodpovedala očakávaniam vydavateľov a redakcie, pretože sa tu sporadicky opakovali výzvy k väčšej spolupráci. Napríklad v redakčnej poznámke č. 16, III. ročníka sa píše, že hoci je časopis podnikový, niektoré základy sa správajú pasívne a nedodávajú materiály. Bola tu však aj snaha prebudiť záujem vyhlásením súťaže o najlepšieho dopisovateľa, od čoho si redakcia sľubovala nielen rozšírenie radov prispievateľov, ale aj zlepšenie úrovne časopisu. (20) Od č. 1, VII. ročníka začala redakcia uverejňovať fotografie najlepších dopisovateľov, no po dvoch číslach s tým prestala. Miesto tu dostali Ján Lipták zo závodu Liptovská Dúbrava a Ing. Karol Ďuriga, výrobný inšpektor podnikového riaditeľstva. Práca s tlačou mala v podniku, presnejšie v pracovných úderkách kremnického závodu, aj agitačnú podobu pravidelného prehľadu dennej tlače, tzv. desaťminútoviek počas pracovnej prestávky.

Najväčšiu časť obsahu zaberali hospodársko-výrobné a odborno-technické témy: pravidelné vyhodnocovanie hospodárskeho plánu, ekonomické rozbor a bilancovanie, investičná výstavba objektov a technologických celkov, široká problematika banského dobývania, vývoj nových technológií, energetická základňa, zlepšovateľské hnutie a vynálezy, otázky bezpečnosti a kvality práce a nadväzujúce socialistické súťaženie a zlepšovanie pracovných podmienok. Do istej miery prekvapujúco pôsobí vecne pozitívne sledovanie trendov v banskom dobývaní a technike v západných krajinách. Ďalej tu na všetky spôsoby rezonovalo postavenie baníctva v rámci národného hospodárstva, najmä okolo dňa baníkov, ktorý si noviny vždy veľkovýpravne pripomínali. Vcelku však skôr triezvo, bez krčovitého pseudoheroizmu spreď desaťročia spájaného so známym gottwaldovským „Ja som baník, kto je viac.“

Politická agitácia prebiehala v dvoch rovinách – v článkoch k „víťaznému“ Februáru, 1. máju, výročiam KSC a VOSR, pred voľbami, spomienkami na V. I. Lenina, ale aj v cykle „Veda a náboženstvo“ a potom

v ilustračnej zložke s trvalo prítomnou komunistickou symbolikou a proletárskou ikonografiou. Sporadicky sa tu možno stretnúť aj so zahranično-politickým prehľadom správ. Časopis prinášal informácie o pracovných a spoločenských kontaktoch (domáce i zahraničné družobné vzťahy, návštevy na odbornej i politickej úrovni), odovzdávaní putovných zástav, zo slávností, napr. na deň baníkov ap. Svoje miesto tu mala aj široká odborárska tematika (výstavba bytov, rekreácie, podujatia a zariadenia pre deti zamestnancov, odmeňovanie, kolektívna zmluva, BSP – tu aj vo veľkých ilustrovaných reportážnych blokoch). Pravidelnou súčasťou bolo špor-

Nechýbali ani príspevky z dejín ťažby zlata, baníctva alebo Baníckej akadémie v B. Štiavnicí a fotoreportáže z jednotlivých závodov podniku (B. Štiavnica, Kremnica, Hodruša, Liptovská Dúbrava, Pezínok, Hnúšťa, Špania Dolina). Mnohé príspevky sa venovali osobitne Kremnici: „Ťažba kremenca v Kremnici“ (od Ing. A. Sopka), „Spoločné dielo sa vydarilo“ (o prepojení Ludovika šachty s lomom Šturec od Ing. O. Finku), „Kronika banského závodu v Kremnici za obdobie od roku 1850 do r. 1914“, „Historický vývoj v kremnických baniach“ (od učiteľa E. Čunderlíka, prvý príspevok na pokračovanie), „Zaujímavosti z kremnického banského

Budova riaditeľstva Rudných baní v Kremnici, obrázok z knihy Rudolfa Badu Rudné bane 40 z roku 1986

tové spravodajstvo s fotosnímkami (na poslednej strane), ale aj osvetové príspevky od lekárov (o úrazoch, výžive, životospráve, inštrukcie k umelému dýchaniu ap.) a širšie spoločenské témy (alkoholizmus, ekológia a ochrana prírody, pomoc poľnohospodárstvu). Niekedy sa objavili aj prevzaté materiály z dennej tlače (Smena, Pravda, Práca, Smer) najmä ak sa týkali baníctva alebo baníckych miest. Najst' tu možno aj rôzne oficiálne dokumenty (rezolúcie, vyhlásenia, návrhy a znenia zákonov, oznámenia stranických orgánov).

Za isté špecifikum časopisu možno označiť veľké fotoreportáže najmä zo zahraničných ciest pracovníkov podniku, napr. „Zájazd do Poľska“, „Čo uvidíme na brnenskom veľtrhu“ (od Ing. Krausa z hodrušského závodu), „Tri-dsaťdva dní v zemi priateľov“ (Ing. Dóry v Maďarsku), „Poznámky z Kuby“ (Ing. M. Beránek z hnuštskeho závodu), „Z cesty po ZSSR“ (Ing. O. Veselý), „Z krajiny lesov a jazier“ (Ing. Danys, z Fínska) a mnohé ďalšie z Juhoslávie, Rumunska, Bulharska a opakovane z už spomenutých krajín. (21)

práva“, „Kremnické právo 1492“, „Unikátna lyžiarska útulňa v Kremnici“ (o úprave starej štôlny na lyžiarsku útulňu s bufetom v lokalite Jarabica od baníckeho strojnika B. Gayera) a iné.

Medzi najagilnejších prispievateľov patrili: z podnikového riaditeľstva popri J. Grellnethovi J. Debnárik, vedúci investičného odboru Július Paulis, vedúci odborný technik Ing. A. Sopko, vedúci OMTZ František Mráz, hlavný mechanik podniku Ing. Záturecký, podnikový riaditeľ J. Fronk, ekonóm Jozef Medvec, z hodrušského závodu Ing. Kraus, z pezinského Ing. J. Pástor, vedúci závodu Liptovská Dúbrava J. Lukáč. Z Hodruše prispievali aj vedúci závodu L. Gubriansky, S. Stelcel, J. Prok, Ing. K. Schnierer, z Hnúšte Ing. J. Malysz, z Liptovskej Dúbravy Ing. Ondrejka, z Pezinka V. Frohn, z B. Štiavnice J. Oswald, Barónik, z podnikového riaditeľstva plánovač J. Chovanec, Ing. Člap, Ing. Ďuriak, Ing. František Jusko, Ing. Reinhardt, A. Argaláš, Ing. P. Majer, referent ZN E. Gibala, vedúci kontroly A. Rástocký, referent VaZN A. Tokár, ďalej ekonóm A.

Vláčil, M. Viersik, A. Kríž, Ing. K. Samuelčík, Ing. M. Glac, L. Lámer, Ing. Várady, Š. Mucha, Ing. Žurav, Ing. L. Sombathy, Ing. Lazar, Ing. Stawowczyk, geológ E. Lysý, Ing. Lambert, I. Ondrášik, S. Lipták, T. Gregor, V. Cabánik, závodný lekár MUDr. S. Májka, Ing. Leuter, F. Neuschl, O. Valocká, Petrášová, Filusová a desiatky ďalších.

Mnohé príspevky bývali nesignované alebo signované len skratkami: J.G., B.B., V.K., P.O., Ďk, J.Z., Ps., (Sch), (Šo), (AŠ), Rk, J.K., (A.T.), ČK, M.M., ER, J.D, Mf, I.O., Bu, -MS-, z.z., ka, -v-, -To-, -jb-, os, in, -tč-, Abo, v.v., -rd-, -ol- a ďalšie. Iné vychádzali podpísané organizáciami alebo útvarmi: PaM, Výbor ČSČK, Ekonomický útvar, OPM, CZV KSS, ZV ROH, ZO CsVTS PR, vedenie podniku, plánovací odbor atď. Z Kremničanov prispievali M. Radolfi (o zlepšovateľstve), redaktor J. Grellneth (úvodníky, reportáže, užšie témy o automatizácii výroby, energetike), Ing. Kamil Ujhelyi (o rudách a surovinách), B. Gayer (z histórie baníctva, kultúrne spravodajstvo, postrehy, poznámky), Ing. Ladislav Čelko (o problema-tike vetracích šácht), V. Jasenský (o kultúre), hlavný energetik Karol Kurka (o energetike, spravodajstvo z výrobných porad). Z nezamestnancov zvlášť publikoval vysokoškolský pedagóg Jaroslav Mazúrek (geológia, krajinné útvary, o kremnickom horstve, jadrovom palive), učiteľ E. Čunderlík (história mesta, baníctva). Pravidelné spravodajstvo z telovýchovy a športu prinášali Peter Berčík, Alojz Fiala, M. Hogh, M. Šikula, V. Cabánik.

Početné bolo aj zastúpenie autorov fotografií, z Kremnice J. Šavolt, Dr. O. Hellenstein, K. Wágner, J. Brosch, A. Brčka, B. Gayer, F. Pokorný, Ing. O. Finka, z iných závodov najmä V. Ladziánsky, Ing. Dóry, P. Bul-la, R. Kaňa, A. Albert a viacerí ďalší.

Vyprofilované rubriky neboli silnou stránkou Života baníka. K naj-stabilnejším patrili „Telovýchova a šport“, „Zaujímavosti zo sveta“, „Prečítali sme za vás“, „Zo sveta“, „Viete, že...“, „Z galérie najlepších“ (vyznamenaní pracovníci). Kratšiu životnosť mali „Drobničky“, „Čitatelia píšú“, „Odpovedáme na dotazy“, „Novinky vedy a techniky“, „Zovšadiaľ“, „Život strany „.

Redakcia sa snažila dopĺňať základný obsahový profil o už spomenutý šport, kultúrne a osvetové materiály, napríklad predstavovala nové knižné novinky z viacerých vydavateľstiev, uverejňovala program kultúrneho domu Baník, referovala o kultúrnych a spoločenských podujatiach v závode, niekedy aj z mesta atď. Prinášala tiež nežurnalistické žánre: aforizmy, sentence, výroky slávnych, vtipy, kreslený humor, básne, poviedky, rozprávky, ale napríklad aj pôvodný komiks „Týždeň Jožka Pipera“ od autorky Košíkovej. Pomáhalo to pozitívne odľahčiť dominujúcu odbornú náplň, pôsobilo osviežujúco a tým časopis všeobecne „zčítať-ňovalo“.

Grafická a ilustračná stránka bola poňatá skôr technicistne, no pri výročiach a sviatkoch mala titulná strana bohatú, viacfarebnú podobu doplnenú vo vnútri čísla

o štylizované ilustrácie oslavujúce revolučné tradície, prácu baníka. Príklon k civilnejšiemu výtvarnému prejavu je len v č. 9, VII. ročníka ku dňu baníkov. Od č. 3, I. ročníka sa zmenila hlavička – názov (inotypovým písmom) dopĺňalo štylizované poprsie baníka s kahancom. K ďalšej zmene prišlo od č. 10, V. ročníka, keď táto ilustrácia z hlavičky vypadla. Časopis vychádzal častejšie v dvojčísloch a farebnej úprave v rohoch – zelenej, červenej, fialovej, modrej, oranžovej. Slávnostné číslo k prvému dňu baníkov (september 1960) vyšlo dokonca mimo poradia, fakticky ako osobitná príležitostná tlač.

Fotografická zložka ilustračnej podoby mala spočiatku skromné zastúpenie, čo sa zmenilo od polovice I. ročníka, postupne sa rozrástla do približne rovnocenného postavenia k textu, najmä v reportážnej a spravodajskej fotografii. Najčastejšie spodobovanými motívmi boli zábery z banských diel (šácht, štôlní, zariadení ap.) jednotlivých závodov, spoločenských udalostí (osláv, konferencií, zasadaní), z banských miest, brigád, športových podujatí, portréty pracovníkov. Vianočné ilustrácie zase smerovali k umeleckému prejavu. Reprodukčná úroveň však bývala slabá, súvisela s kvalitou tlače. Z novinárskych žánrov tu možno nájsť správu, rozšírenú správu, interview, fejtón, poznámku, reportáž, referát a noticku.

Posledné číslo vyšlo 22. 4. 1967, čo redakcia osobitne oznámila na poslednej 4. strane. (22)

Život baníka bol radovým podnikovým časopisom, ktorý si hľadal vlas-tnú tvár, pričom ho ohraničovali jednak vonkajšie okolnosti (vecné a ideové zameranie), jednak vlastné možnosti (autorský potenciál, technické zázemie). Z toho vyplývala istá koncepčná rozkolísanosť ústiaca aj do opakovanej improvizácie (nedodržiavanie rozsahu a pravidelnosti, nevyprofilovanosť vnútornej štruktúry), čo sa však pri neprofesionálnom vedení redakcie sotva mohlo výraznejšie zmeniť. Na druhej strane však dokázal aj nezainteresovanému čitateľovi sprostredkovať vierohodný obraz rudného baníctva na Slovensku v užšom odbornom, ale aj populárno-osvetovom podaní, a Kremničanom aj spravodajstvo z mesta, zvlášť športové. Oprávnené možno predpokladať, že za priaznivejších okolností by dokázal svoj potenciál transformovať do rozvinutejšieho a vyzretejšieho žurnalistického celku.

Po takmer desaťročnej prestávke sa možno na pôde kremnických Rudných baní opäť stretnúť s čiastočne žurnalistickým – aj keď len jednorázovým – výstupom. Č. 29, XVI. ročníka okresných novín Žiara socializmu (zo 16. 7. 1975) prináša formálnu dvojstranu „Zo života pracujúcich Rudných baní Kremnica“ s červenými znakmi podniku a mesta Kremnice ako ilustračným doplnkom názvu a heslom „Česť statočnej práci“. Tematicky sa obmedzuje na hospodárske úlohy v novej päťročnici, príspevok k dejinám mesta v spojitosti s baníctvom, pracovné sú-ťaženie, ženskú otázku v závode, činnosť mladých, techniku a športové správy bez uvedenia autorov. Texty sú doplnené snímkami pracov-

ných kolektívov, jubilatov a objektov závodu. Tirážny údaj na 2. strane uvádza, že ide o tematickú prílohu pre pracovníkov Rudných baní Kremnica, ktorú redakčne pripravil František Valo, fotografoval Jozef Šavolt. Je tu len veľmi voľné tematické spojenie s podnikovým časopisom, pričom novinárske prvky spočívajú v spravodajskej rovine v znakoch správy a referátu.

V Elektrovode

Počiatky závodnej žurnalistiky v podobe neformálneho zoskupenia dopisovateľov do podnikového časopisu možno v kremnickom závode podniku Elektrovod Bratislava, podľa bývalého vedúceho kádrového a personálneho oddelenia Františka Sýkora datovať do rokov 1970 – 1972. (23) Nepotvrdil tak okrajovú informáciu zo spisovej agendy Mestskej osvetovej besedy (24) o závodnom časopise kremnického závodu Slovenských energetických závodov, n. p. Krompachy (25) v rokoch 1964 – 1968. Rovnako si na takýto časopis nepamätá ani ďalšia dlhoročná pracovníčka Elektrovodu Želmíra Simková. (26) Keďže takéto periodikum v spojitosti s Kremnicou nezachytáva ani príslušná bibliografia zostáva konštatovať, že spomenutú zmienku nemožno doložiť.

Tu zdokumentované obdobie celopodnikového časopisu Elektrovod sa týka rokov 1980 – 1984. Tirážny údaj objasňuje, že ide o štrnásťdenník pracovníkov koncernového podniku Elektrovod, vydávaný ZO KSS, PV ROH a vedením koncernového podniku. Vychádzal v Bratislave, viedla ho redakčná rada, redigovaním bol poverený František Citovský, ktorého súčasťou redakčnej práce bola aj, podľa F. Sýkora, pravidelná dvojtyždňová návšteva jednotlivých závodov (Bratislava, Senec, Kremnica, Žilina) a koordinácia dopisovateľských aktivít. Dopisovateľskými centrami v závodoch boli kádovo-personálne oddelenia.

V celkovom obraze časopisu (počet príspevkov, autorov, fotografií) Kremnica (s výnimkou ročníka XXVII/1984) zaostávala najmä za Bratislavou a Sencom. Ako podniková tlač bol Elektrovod koncentrovaný na vlastný hospodársky, výrobo-technický a spoločenský život s neodmysliteľným politicko-ideologickým pendantom, no ten bol oproti Minciaru či Životu baníka o niečo v úzadí. Tak ako u inej závodnej a podnikovej tlače tu prevládali aktuálne ekonomické a výrobné témy, doplnené o spoločenské, odborárske a športové príspevky najmä formou drobného spravodajstva.

Kremnickí dopisovatelia sa formovali z technicko-hospodárskych pracovníkov závodu, vedúcich pracovníkov a funkcionárov. V rokoch 1980 – 1982 k nim patrili najmä už spomenutý František Sýkora, zabezpečujúci spravodajstvo zo spoločenských a športových podujatí, a to sporadicky v rubrike „Kremnické zvesti“, ale aj z činnosti ROH a ďalší prispievateľ, ktorý uverejňoval aj pod skratkami -sý- a -FS-. Správy, hlavne o pracovnej iniciatíve, pripravovala aj ďalšia pracovníčka

kádrového a personálneho oddelenia Želmíra Simková. Spravodajstvo z kremnického závodu malo široké zastúpenie (aktuálne plnenie plánu, stav výroby, ZČSSP, ČSVTS, investičná výstavba, darcovstvo krvi, pomoc poľnohospodárstvu, patronátny vzťah k školám, práca učňovského strediska ap.). Otázkami výpočtovej techniky sa zaoberala vedúca výpočtového strediska RNDr. Zuzana Bálažová, bezpečnosťou práce bezpečnostný technik Ján Borguľa, zlepšovateľským hnutím referentka Irena Jurišová. O postavení Elektrovodu v rámci RVHP a odborných výrobných témach písal vedúci technicko-organizačného rozvoja Vincent Dérer, o výrobnom programe a inováciách Ing. Vladimír Kostík, o exportnom úspechu kremnických výrobkov J. Struhár, o palivách a energetike hlavný závodný energetik Milan Pajunk, o riadení kvality výrobkov výrobný námestník Ing. Peter Jurančík. Sporadické spravodajstvo ZO SZM pokrýval jej predseda Ján Kostík.

Politické témy, či už samostatne alebo ich prítomnosť v širších súvislostiach, možno nájsť v príspevkoch riaditeľa závodu Ing. Alexandra Džúra, predsedu ZO KSS Jána Komoru, predsedu ZV ROH Ľudovíta Mjartana, a to najmä vo väčších blokoch (napríklad dvojstrana k 30. výročiu kremnického závodu v č. 14, XXIII. ročníka).

Ilustračné fotografie z kremnického závodu zobrazovali výrobné prevádzky, pracovné kolektívy a ocenených pracovníkov, spoločenské podujatia, ojedinele aj mesto, či poľnohospodársku brigádu. Ich domácimi autormi boli najmä Ján Wágner, Viera Skaláková, Vladimír Chovanec.

Pri príležitosti Dňa tlače bývali na pôde podnikového riaditeľstva v Bratislave slávnostné schôdze redaktorov a dopisovateľov (spojené s ich oceňovaním) a časopis aj inak reflektoval podnikovú tlač (napr. celoštátna akcie na jej podporu a skvalitnenie, zasadania vlastnej redakčnej rady ap.). Pri príležitosti Dňa tlače, rozhlasu a televízie a 25. výročia podnikových novin/časopisu zase udelili vydavatelia a redakcia čestné uznanie aj dlhoročným prispievateľom kremnického závodu F. Sýkorovi, J. Wágnerovi, Ing. A. Džúrovi, Ľ. Mjartanovi, J. Komorovi. (27) V permanentnej súťaži dopisovateľov bol podnikovým výborom ROH ako najagilnejší z kremnického závodu vyhodnotený Ing. Milan Slašťan, ktorý sa popri spravodajstve venoval aj technickým témam. (28)

V nadväznosti na spoluprácu s podnikovým časopisom, vychádzajúc z týchto skúseností, pripravili zainteresovaní spolupracovníci v 70. – 80. rokoch 4 tematické dvojstrany, ktoré vyšli v rámci podobných projektov (pravidelných alebo príležitostných príloh závodov, podnikov a organizácií žiarskeho okresu) ako príloha okresných novín Žiara socializmu. Podľa vydania ich možno rozdeliť do dvoch skupín – pri príležitosti výročia závodu a na Deň baníkov a energetikov.

Prvá dvojstrana Elektrovod vyšla pri príležitosti 25. výročia založenia závodu v č. 36, XVI. ročníka (1975) ako tematická príloha pracovníkov Elektrovodu v

Kremnici. Redakčne ju pripravil František Válo (29), autorom fotografií bol Ján Wágner. Štylistickú a grafickú úpravu vykonal L. Šedivok. Záhlavie titulnej strany „25 rokov budovania Elektrovodu“ je doplnené moderným firemným znakom kremnického závodu. Hlavnou témou je tu zhodnotenie štvrtstoročného pôsobenia, ďalej súčasný výrobný program (prenosné zariadenia elektrickej energie), celkové budovanie závodu, technický rozvoj atď. Príspevky sú nepodpísané. Fotografické ilustrácie sú podobné ako v podnikovom časopise.

Druhá príloha vyšla pri 30. výročí závodu v č. 36, XXI. ročníka (1980) pod obmenenou zelenou hlavičkou. Tirážny údaj udáva, že dvojstranu pripravili Ž. Simková a F. Sýkora, autorom fotosnímkov bol J. Wágner, redakčne ju pripravil redaktor Žiari socializmu Július Ta-

ných pracovníkov pripravila zostavovateľka, modernizáciu výroby približuje Ing. František Baláž, energetike sa venuje Ing. Tibor Jedlička. Prispeli aj F. Sýkora, Jaroslav Víťazka, Viliam Michele, I. Jurišová, V. Dérer, Rudolf Šimkovič, J. Komora.

Poslednú tematickú dvojstranu v sledovanom období prinieslo č. 35, XXIX. ročníka (1988). Na Deň baníkov a energetikov ju z príspevkov pracovníkov závodu opäť pripravila Ž. Simková. Popri otváracom príhovore riaditeľa a galérii vyznamenaných pracovníkov od zostavovateľky je tu príspevok Jána Šipku (výrobná novinka), Ing. P. Jurančika (rozoberá rôzne formy práce), Ing. Anny Považanovej (zameraný na brigádnú formu práce), RNDr. V. Chovanca (o výskumno-vývojovej základni). Prispeli aj iní odborní pracovníci: RNDr. Z.

Areál kremnického Elektrovodu, obrázok z knihy Jozefa Šťastného Okres Žiar nad Hronom z roku 1983

dian. Hlavné príspevky riaditeľa závodu a predsedu ZV ROH, ale aj ďalších autorov sú modifikáciou ich článkov z podnikového časopisu Elektrovod, uverejnených pri tejto príležitosti. Ďalej je tu stránicke zhodnotenie jubilea od predsedu ZO KSS a galéria vyznamenaných pracovníkov.

V č. 36, XXVII. ročníka (1986) vyšla príloha Elektrovod Kremnica so zeleno-čiernou hlavičkou na 3 stranách. Tematické materiály o závode Elektrovod v Kremnici na Deň baníkov a energetikov pripravila Z. Simková, redakčnú úpravu zabezpečil J. Tadian, fotografovala V. Skaláková. Tradičný bilancujúci prejav tu má nový riaditeľ závodu Ing. Miroslav Dominik, o výrobnom programe píše Jozef Vozár, galériu vyznamená-

Balážová, Jozef Struhár, Ing. Miroslav Rolko, Ing. Juraj Kočiš, Ing. Mária Martincová, Ing. Oldřich Vévoda a ďalší.

Žurnalistika na pôde kremnického závodu Elektrovod mala základnú informačnú podobu spravodajstva v novinárskych formách správy, rozboru a referátu. Jej osobitnou črtou bola absencia vlastného tlačového média alebo trvalej prílohy v inej tlači (okresných novinách), čím sa líšila od druhých kremnických priemyselných závodov. Skúsenosti s redakčnou prácou tu boli len sprostredkované cez širšie podnikové periodikum, ktoré ale – aj vzhľadom k riedkej občastnosti tematických príloh v regionálnej tlači – zrejme naplňalo vlastnú sebaaprezentáciu závodu.

Poznámky:

- 1) Ako napríklad počas prvej ČSR Slovenka v Martine (Rudý tkáč, 1929), alebo Železiarne v Podbrezovej, Podbrezovan, 1930 a iné.
- 2) Napríklad v roku 1951 bolo na Slovensku 374 titulov, v roku 1953 až 452.
- 3) Kolektív autorov (zostavovateľ JACZ, L.): Malá encyklopédia žurnalistiky. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1982, s. 335.
- 4) Tamže, s. 335.
- 5) LUKÁČ, R.: Slovenské časopisy a noviny od oslobodenia po rok 1955. Dočasný súpis. Košice : ŠVK, 1957, zv. 2.
- 6) Neskôr viedol okresné roľnícke noviny Prielom.
- 7) Minciar, príloha okresných novín pre pracujúcich n.p. Štátna mincovňa, nositeľ Rádu práce v Kremnici, 1950, roč. II., č. 4.
- 8) Minciar, 1950, roč. II., č. 5.
- 9) Minciar, 1979, roč. VII., č. 2, In: Žiara socializmu 1979, roč. XX.
- 10) V Žiarny známy z mesačníka Minciar bol jeho príbuzný.
- 11) Minciar, 1979, roč. VII., č. 2.
- 12) Minciar, 1974, roč. II., č. 2.
- 13) Minciar, 1986, roč. XIV., č. 3.
- 14) Minciar, 1979, roč. VII., č. 4.

- 15) Minciar, 1989, roč. XVII., č. 6, s. 4.
- 16) Minciar, 1974 – 1989, roč. II.-XVII.
- 17) Život baníka, 1960, roč. I., č. 1, s. 1.
- 18) JANU, M.: Bibliografia časopisov a novín vychádzajúcich na Slovensku v rokoch 1961 – 1965. Martin : MS, 1971, 386 s.
- 19) GRELLNETH Juraj, Kremnica, Veternicka 120/25, 27. 10. 2004.
- 20) Život baníka, 1964, roč. V., č. 4.
- 21) Život baníka, 1964 – 1966, roč. V. – VII.
- 22) Život baníka, 1960, roč. I., č. 1 – 12; 1961, roč. II., č. 1 – 22; 1963, roč. IV., č. 1 – 23; 1964, roč. V., č. 1 – 13; 1965, roč. VI., č. 1 – 9; 1966, roč. VII., č. 1 – 13; 1967, roč. VIII., č. 1 – 4.
- 23) SÝKORA František, Kremnica, ČSA 246/26, 7. 3. 2005.
- 24) Príručný archív Mestského úradu, spisová agenda Okresného domu osvetu, škatuľa 6 – 256, r. 1965.
- 25) Kde kremnický závod Elektrovodu patrilo do roku 1970.
- 26) SIMKOVÁ Želmíra, Kremnica, SNP 36/1, 6. 3. 2005.
- 27) Elektrovod, 1982, roč. XXV. č. 16 – 17.
- 28) Elektrovod, 1980 – 1982, roč. XXIII. – XXV., 1984, roč. XXVII.
- 29) Známy z tematickej prílohy závodu Rudných baní.

Kremnický letopis 1/2016

annales kremnicienses

časopis o dejinách Kremnice a okolia

ročník 15, číslo 1 (jún 2016)

celkovo 29. číslo časopisu, prvých 9 čísel vyšlo pod názvom Kremnický rumaj

vychádza 2-krát do roka, cena 1,50 euro

na vydávanie časopisu sa vzťahujú ustanovenia autorského práva

vydavateľ: občianske združenie SOS Kremnica – nezisková organizácia venujúca sa histórii a pamiatkam mesta Kremnice a jeho okolia, IČO: 37823671

adresa redakcie: Štefánikovo námestie 11/21, 967 01 Kremnica, SR

kontakt: 0915 824 518, danielkianicka@yahoo.com, daniel.kianicka@nbs.sk

redaktor, zostavovateľ, redakčné a grafické spracovanie: Daniel Haas Kianička

odborná spolupráca: Magdaléna Kamhalová

fotografie: Daniel Haas Kianička, Matej Plekanec

tlač: P+M Turany

náklad: 150 ks

registračné číslo časopisu: EV 4158/10, ISSN 1336-8133

Ako dobrovoľná nezisková organizácia uvítame akékoľvek **finančné príspevky** na vydávanie časopisu, prispieť môžete priamo v sídle redakcie alebo v malebnom kremnickom medzibráni, kde sa nachádza pobočka VÚB - IBAN číslo nášho účtu je SK390200000001481324851/0200.